

MUSEUMSbulletinen

● NORSK FOLKEMUSEUM ● NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

NR. 76 2/2014

Utgiver: Norsk Folkemuseums Venner
Norsk Folkemuseum
Postboks 720 Skøyen
0214 Oslo

Tlf. 22 12 37 00
post@norskfolkemuseum.no
www.norskfolkemuseum.no

Besøk: Museumsveien 10, Bygdøy

Redaktør: Astrid Santa

Layout: Astrid Santa

Museumsfotograf: Haakon Harriss

Korrektur: Tone Odden

Trykk: Aktiv Trykk AS

Opplag: 3000

(c) Norsk Folkemuseums Venner
Norsk Folkemuseum, Oslo 2014

ISSN 1502-3672

Foto omslag foran:

Lysthuset på Bogstad Gård rekonstruert og gjenreist i anledning Grunnlovsjubileet.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto omslag bak:

Lysthuset speiler seg i Bogstadvannet.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

- 3** Bogstad Gård i jubileumsåret.
AV ASTRID SANTA
- 4** Lysthuset ved vannet på Bogstad Gård
– og et fiskehus som våkner til liv.
AV ANNE SOMMERIN SIMONNÆS
- 10** Ladegaardsøen i 1814 – dagens Bygdø Kongsgård som kongelig sommerresidens.
AV MONICA MØRCH
- 16** Ansikt til ansikt med eidsvollsmennene.
AV ANJA HYSVÆR LANGGÅT
- 20** Undervisningstilbud i jubileumsåret:
1814 – mirakelåret og Historiedysten 2014.
AV MARIT BERG
- 22** Små ting – store sammenhenger:
Et te- og kaffeservise fra 1759.
AV ERIKA RAVNE SCOTT OG KARI TELSTE
- 26** Val av etternavn – nokre smakebitar.
AV LINE GRØNSTAD
- 30** NEG takker for støtten.
AV LINE GRØNSTAD
- 32** Tordis.
AV OLE JØRGEN SCHREINER OG IDA LØKKEN ANSTENSRUD
- 34** Norsk Folkemuseums program.
AV ANNA LENA FLATLAND
- 36** Norsk Folkemuseums Venners medlemssider.
- 40** Norsk Farmasihistorisk Museums medlemssider.

Bogstad Gård i jubileumsåret

Godseier Peder Anker på Bogstad Gård og hans svigersønn grev Herman Wedel Jarlsberg spilte betydningsfulle roller i begivenheter knyttet til etableringen av Grunnloven i 1814 og Norges union med Sverige. Hjemmet på Bogstad Gård var et sentralt møtested for viktige politiske samtaler.

Da Peder Anker ble Norges første statsminister i november 1814, forlot han sitt storgods for å etablere en ny tilværelse i Stockholm nær kong Carl XIII av Sverige, som da var blitt valgt til også å være Norges konge i den nye unionen.

I dag arbeider museet med å gjenskape praktanlegget som Peder Anker skapte for over 200 år siden. I anledning Grunnlovsjubileet er det utført større arbeider for å tilbakeføre mye av storgodset til slik det var i 1814. I denne sammenhengen er også det tidligere lysthuset ved Bogstadvannet gjenreist.

Restaureringsarbeidet har orientert seg mot opplysningstidens idealer der man søkte ut i naturen på en annen måte enn tidligere. Natursvermeriet og lysthuskulturen var forbundet med frihetsdrømmer. Det er ingen tilfeldighet at generasjonen som skapte den klassiske lysthuskulturen i Norge også deltok i arbeidet med å danne Grunnloven i 1814. Her står Peder Anker og hans svigersønn grev Herman Wedel Jarlsberg på Bogstad Gård i en særstilling: Peder Anker som industrigodseier, landskapsarkitekt, deltaker under riksforsamlingen på Eidsvoll og Norges første statsminister; grev Herman Wedel Jarlsberg som Norges finansminister og nasjonsbygger.

Den vakre parken med det gjenreiste lysthuset gir besøkende til Bogstad Gård et utvidet tilbud med vekt på kulturminner, historie, friluftsliv og naturkunnskap, – en fin mulighet til å få innblikk i en lite kjent, men viktig del av norsk historie.

Velkommen til Bogstad Gård i jubileumsåret!

Hilsen Astrid Santa, redaktør

Lysthuset ved vannet på Bogstad Gård

- og et fiskehus som våkner til liv

Anne Sommerin Simonnæs

Parkanlegget på Bogstad er det eneste i Norge som kan fremvise en stilmessig og historisk kontinuitet fra midten av 1700-tallet frem til moderne tid. Gjenreisningen av den rekonstruerte utgaven av lysthuset, som opprinnelig lå i anleggets midtakse, utgjør et verdifullt supplement til restaureringen av parken og oppgradering av stedet som helhet. I juni 2014 står arbeidet ferdigstilt og publikum får mulighet til å betrakte huset nærmere. Samtidig har en annen av anleggets bygninger, Fiskehuset, fått et betydelig løft med et nytt indre liv.

- Er det ikke fantastisk! utbryter en entusiastisk daglig leder på Bogstad Gård, Birgitte Espeland, idet dørene til lysthuset åpnes en dag i mars 2014. Inn i et flommende vårllys trer deler av lysthusets prosjektgruppe over terskelen til det nesten ferdige bygget noen måneder før det åpnes for publikum. Som et lite tempel, med søyler, pilastre og stor takhøyde, ligger det og spiller seg i vannflaten mens nysgjerrige turgjengere vandrer forbi.

- Her kan vi ta imot til små selskaper, lunsj- og styremøter, men også bruke huset som en kulisse ved visser eller større arrangementer som for eksempel teateroppsetninger eller konserter. Lysthuset gir en ytterligere dimensjon til parkanlegget som avspeiler forandringene gjennom historien. Målet er å tilrettelegge for formidling av hagekunst og opplysningstidens idéer der pryd og nytte forenes.

Da Birgitte overtok lederansvaret på Bogstad Gård etter sin mor Else Espeland i 2011, var hun opptatt av å videreføre det restaureringsarbeidet i parken som allerede hadde pågått siden 2003. Da startet arbeidet med dokumentasjon og undersøkelse av grunnen for å ta vare på spor av det historiske anlegget. Rådgivningsgruppen besto av hagehistoriker Madeleine von Essen og landskapsarkitekt Anne Kaurin, i tillegg til Riksantikvaren ved Mette Eggen. Restaurering av dammene foregikk parallelt med en større beplantningsplan. I 2005 ble det også utført en hagearkeologisk undersøkelse av fundamentene for lysthuset som ga grunnlag for videre arbeid.

Mangeårig Bogstadvenn og pensjonert arkitekt Erik Anker utarbeidet en skisse til et lysthus som dannet grunnlaget for en auksjon Bogstad Gårds Venneforening arrangerte sommeren 2012. Der kunne deltakerne by på alt fra vinduskarmer til vegger, tak og dører. Engasjementet og givergleden var stor, og auksjonen ga startskuddet til lysthusprosjektet. Grunnsteinen ble nedlagt og er i dag nedfelt i gulvet og synlig via en glassrute.

PROSJEKTSTART

Det var avgjørende for igangsettelsen av prosjektet at Leif Høeghs Stiftelse stilte som økonomisk garantist for byggingen. Fra Bogstad var Birgitte Espeland og Anne S. Simonnæs re-

presentert som oppdragsgivere og pådrivere. Man satte i gang med å sende søknader, jobbet med å få inn sponsormidler, blant annet ved å invitere enkelte aktuelle givere til lunsjmøter. Resultatet ble et fullfinansiert lysthusprosjekt, uten tilskudd av offentlig midler og uten bruk av Leif Høeghs Stiftelse.

I tillegg ble det satt av midler til oppgradering av Fiskehuset da det var sterkt behov for restaurering, samtidig som huset skulle fylle en praktisk funksjon.

Byggherrerådgiver Trond Sollid i Sivilingeniør Bjørn Sollid AS ble et naturlig valg som prosjektleder. Med solid erfaring fra både rehabiliterings- og utbyggingsoppdrag på Bogstad gjennom tiår, er han godt kjent med og vant til å ta antikvariske hensyn. Han anbefalte arkitekten Willen Ullring i arkitektfirmaet Ullring & Zernichow som utarbeidet nye tegninger for lysthuset på grunnlag av skissene som forelå. Sivilarkitekt Dr. Ing. Lars Roede fungerte som faglig rådgiver og diskusjonspartner.

-Vi var enige om at husets eksteriør i størst mulig grad skulle oppføres slik det opprinnelig har sett ut, men ingenting har en eksakt forankring til noe som har vært, forteller Trond Sollid. Nye materialer og moderne konstruksjonsprinsipper er benyttet, som stenderverk i vegger og varmekabler i gulv.

- Det er ønskelig å følge Peder Ankers tankesett i alt vi gjør, fastslår Birgitte. Han var en innovativ og moderne tenkende person, opptatt av å ta i bruk nye metoder og oppfinnelser i alt fra husbygging til dyrking av kaffeplanter. Peder Anker ville aldri ha bygget et hus etter gamle metoder.

Side 4 og 5: Lysthuset rekonstruert og gjenreist ved vannet.
Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

DEN HISTORISKE PARKEN

Da det ikke foreligger bevarte tegninger av lysthuset slik Peder Anker bygget det, har hovedkildene til rekonstruksjonen vært malerier og stikk fra 1700 og 1800-tallet.

Planen om å oppføre et lysthus i anleggets sentralakse var det Morten Leuch som først hadde. Da Morten Leuch overtok Bogstad i 1759, startet han et omfattende bygge- og utbedringsarbeid av det gamle 1600-tallsanlegget. De tidligere våningshusene på gården ble revet og parkområdet utvidet. Hans nye praktfulle storstue i hovedbygningen lå som det sam-lende sentrale rom ut mot haven, omgitt av mindre værelser. Gjennom diverse mellomledd er det barokkens mest berømte byggverk, midtbygningen i Versailles med speilsalen og de kongelige privatværelser omkring, som her er det fjerne for-bildet. Det nye hovedhuset sto i et langt mer intimt forhold til de ytre omgivelsene enn tidligere slektsledd hadde ønsket.

I følge en besiktigelsesprotokoll fra 1765 gikk det en steinmur langs vannet med "et huk" til et lysthus over vannet. Morten Leuch hadde planer om å oppføre et lysthus i anleggets midtakse, men fikk trolig ikke gjennomført dette før han døde, bare 36 år gammel.

Peder Anker kjøpte Bogstad av sin tremenning enken Mathia Leuch og flyttet inn i 1773. Av sine slektinger overtok han alt slik det sto, med innbo, løsøre, buskap og avling. Han utvidet hovedbygningen og innlemmet uthusbygningene i et lukket gårdsrom. I tillegg utvidet han parkområdet og anla en av landets første engelske landskapsparker.

Et av de mest troverdige prospektene er maleriet til krigs-fangen Gustaf Lewenhaupt fra 1809. Det viser tydelig lysthuset med fire søyler og den velpleide rekken med lindetrær. Den

Over: Peder Ankers Bogstad malt av Gustaf Lewenhaupt 23.08.1809.

Høyre: Bogstads inngangsportale, der gjester fra inn- og utland ble godt mottatt. Malt av Gustaf Lewenhaupt 16.08.1809.

17-årige fenriken hadde grundig militær utdanning. Offiserene skulle kunne tegne kart og forstå landskap, og denne ferdigheten tok han med seg når han tegner og maler Bogstad.

Våren 1807 ble det feiret bryllup på Bogstad da Peder Ankers eneste barn, datteren Karen, giftet seg med grev Herman Wedel Jarlsberg. I forbindelse med forberedelsene til bryllupet ble en del av innboet og utstyret fra Morten Leuchs tid utskiftet. Hovedporten i østfløyen ble markert med en kolonnade av fire imiterte marmorsøyler. Sannsynligvis har også lysthuset fått et fasadeløft på denne tiden, som samsvarer med søylene i inngangsportalen. Alle senere malerier og tegninger viser tydelig søylerekken på lysthusets fasade mot vannet.

Prosjektleder Trond Sollid valgte å bruke samarbeidspartnere som han kjente godt og hadde tillit til. Lysthuset ble sendt ut på en lukket anbudsrunder til tre godt kvalifiserte entreprenører. Bærumshåndverkssenter ble valgt, et valg basert på både pris og kvalitet.

Da lysthuset skal brukes til selskaper og servering, var det behov for et nærliggende toalett. Det var verken fysisk mulig eller historisk forsvarlig å installere toalett i selve lysthuset, så andre løsninger måtte vurderes. Nærheten til dagens moderne renseanlegg gjorde at Fiskehuset var aktuelt og ble den endelige løsningen.

FISKEHUSET OPPGRADERES

Fiskehuset er en av de eldste bygningene på Bogstad med en vakker beliggenhet mot vestsiden av Bogstadvannet. Det har i årenes løp forfalt og i lengre tid vært sperret av for publikum. I tillegg til prekære råteskader hadde huset seget både nedover og sidelengs i terrenget. Huset måtte refundamenteres og ekspertisen fra Bygningsantikvarisk avdeling på Norsk Folkemuseum ble hentet inn i restaureringsarbeidet. Syllomfaret, det vil

si bunnstokkene som binder hele huset sammen, måtte lages på nytt. All takstein ble tatt ned og rensket for deretter å bli lagt tilbake. Innvendig ble det så laget et ekstra rom for et moderne toalett med tilkobling til renseanlegget. Dessuten ble vinduet mot vest gjenåpnet etter restaurering.

UTFORDRINGER

Den historiske parken på Bogstad er unik i Norge og behandles av de ansvarlige på Bogstad som et fredet område. Flere hensyn måtte tas før selve byggeprosessen kunne starte.

De store lindetrærne, som Morten Leuch på midten av 1700-tallet hadde plantet i en symmetrisk formasjon ved vannet, hadde vokst seg store. Trærne utgjorde en fare for sikkerheten da de var svært gamle og delvis hule innvendig. De måtte enten fjernes så man kunne plante på nytt eller kuttes kraftig. Vi hentet inn ekspertise fra de beste trepleierne i landet, både private og offentlige, for å vurdere hva som var det riktige. Det var enighet om å beskjære trærne og bevare de gamle stammene i en høyde av ca. 5 meter. Dette ble gjennomført i mars 2013 av våre gode samarbeidspartnere i Oslo kommune. Nye skudd ville sannsynligvis skyte fort, og det fikk vi bekreftet samme året.

Den mest omfattende jobben var en anleggsvei som kunne tåle store anleggs- og betongbiler til utgravning og støpning av lysthusets fundament. Den erfarne grunnentreprenøren

Tore Wendt Jonassen, som har deltatt på flere store prosjekter på Bogstad, måtte anvende både kløkt og smidighet for å tilfredsstille den parkhistoriske ekspertisen. – Her har vi fulgt det eksisterende stisystemet og anlagt kompakte veier med fullt bærelag, forteller Jonassen. Samtidig er det tatt hensyn til røtter som blant annet er beskyttet med geonett. Mange kubikk med stein og jord er gravd opp, kjørt bort og siktet gjennom en stor sil. Den samme jordmassen vil tilføres når veiene nå skal innskrenkes og tilpasses sin naturlige form i terrenget. Med dette har det historiske gangstisystemet også fått en universell utforming. Det letter fremkomsten, blant annet for bevegelsehemmede, og realiserer muligheter for aktiviteter og arrangementer med fokus på de ulike årstidene.

Både lysthus- og fiskehusprosjektet ferdigstilles i juni 2014 innenfor fastsatt tidsplan og budsjett. Riksantikvaren jobber med fredningsplaner for hele parken på Bogstad og områdefredning av tilgrensende arealer.

Anne Sommerin Simonnæs er historiker og fagkonsulent på Bogstad Gård.

LITTERATUR

Bogstad Stiftelse: *Spor i jord*, 2004.

Bogstad Stiftelse: *Internasjonale strømninger i hagekunsten*, 2005.

Brekoff, Aja O.: *Lusthuset ved Bogstad Gård. Trädgårdsarkeologisk undersøkning*, 2005.

Essen, Madeleine von, *Bogstad park og hager*.

Frydenlund, Bård, Madeleine von Essen og Else Espeland. *Fangen på Bogstad*. Oslo 2013.

Hauge, Yngvar: *Bogstad 1649-1772*, Oslo 1955.

Hauge, Yngvar: *Bogstad 1773-1955*, Oslo 1960.

Hopstock, Carsten. *Bogstad. Et storgods gjennom 300 år, to bind*. Oslo 1997.

KILDER

Kopi av Morten Leuchs Besiktigelsesprotokoll fra 1765, Bogstad Gård.

Bogstad 1792. Stikk av J.G.J. Haas etter Chr. A. Lorentzen.

Bogstad 1795. Maleri av Elias Meyer.

Bogstad 1809. Malerier av Gustaf Lewenhaupt

Bogstad 1837. Maleri av Peter Chr. Fr. Wergmann

Kart over Bogstad 1817

Kart over Bogstad fra 1867, tegnet av Eyvind Dahl.

Over: Lindetrærne beskjæres i mars 2013. Stammene som står tilbake har en høyde på ca. 5 meter.

Over: Fiskehuset før restaurering.

Under: Fiskehuset løftes.

Alle foto s. 7: Anne Simonnæs, Bogstad Gård.

Fiskehuset oppgraderes.
Fiskehuset på Bogstad Gård har en vakker beliggenhet mot vestsiden av Bogstadvannet.
Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Over: Deler av lysthusgruppen på befaring. Fra venstre vaktmester Oddvar Bergersen, prosjektleder Trond Sollid og daglig leder Birgitte Espeland.
Venstre: Arbeidet med anleggsveien sommeren 2013.
Under: Lysthuset sett fra havestuen.

Foto: Anne Simonnæs, Bogstad Gård.

Ladegaardsøen i 1814

– dagens Bygdø Kongsgård som kongelig sommerresidens

av Monica Mørch

I 1814 foregikk mye av de dramatiske begivenhetene på Ladegaardsøen, dagens Bygdøy. Det kongelige er sterkt knyttet til Ladegaardsøen. Allerede i middelalderen var området vekselvis eid av kongemakten eller Cistercienserklosteret på Hovedøya. Etter reformasjonen kom Ladegaardsøen under Akershus slott og ble disponert av den danske stattholderen, eller stiftsamtmannen. Stattholder grev Christian Rantzau oppførte det eksisterende hovedhuset i 1733. Det var i forbindelse med kong Christian VIs Norgesreise at kongen besøkte stattholderen i hans nye residens. Under kongebesøket til Frederik V i 1749 var de kongelige også gjester på Ladegaardsøen. Kronprins Frederik, den senere Frederik VI, besøkte stattholderresidensen i november 1788.

Fra 1814 ble Ladegaardsøen norsk statseiendom, og svenske stattholdere residerte i hovedbygningen da unionen med Sverige var en realitet. Med Carl Johan og Bernadottene på tronen kom Ladegaardsøen igjen i kongelig fokus. Allerede i 1819 kjøpte Carl Johan to lystgårder på Ladegaardsøen. Da staten i 1836 la den offentlige eiendommen ut på auksjon, kjøpte Carl Johan Ladegaardsøens Hovedgård. Målet var å utvikle en offentlig park for byens befolkning. Sønnesønnen kong Carl XV solgte i 1863 stedet, som da var utviklet til folkeparks, tilbake til staten. Eiendommen ble stilt til disposisjon for den regjerende konge. Fra 1878 tok man i bruk navnet Bygdø Kongsgård. Etter unionsoppløsningen i 1905 benyttet den nye norske kongefamilien Bygdø Kongsgård som sommerresidens.

LADEGAARDSØENS HOVEDGAARD

Under sin periode som visestattholder 1810–1813 benyttet prins Frederik av Hessen stattholderresidensen på Ladegaardsøen. Prinsen brukte stedet mye, både sommer og vinter. Han sørget for utbedringer i hus og hageanlegg. Eksisterende empirevinduer i første etasje ble satt inn og endringer av innvendig trappeløp ble gjort i hans tid.

I den nærmeste delen av hagen anla Frederik et anlegg kalt Karusellhagen, som nok besto av tilsvarende arrangement som på Jon Colletts Ullevål. Det var en «gynge», en huske, hvor det også var oppstilt fire stolper hvor det hang ringer fra, som de som kjørte forbi skulle forsøke å fange med en lanse. Frederik tok også i bruk «Stor-Skoven», nå Kongeskogen, hvor stier ble anlagt.

Frederik av Hessen reiste et monument over sin forgjenger Christian August i Kongeskogen i 1810. Det er ukjent hvordan dette så ut. Monumentet stod plassert nedenfor kollen, nærmere stranden. I tilknytning til en ile kalt Christian Augusts kilde.

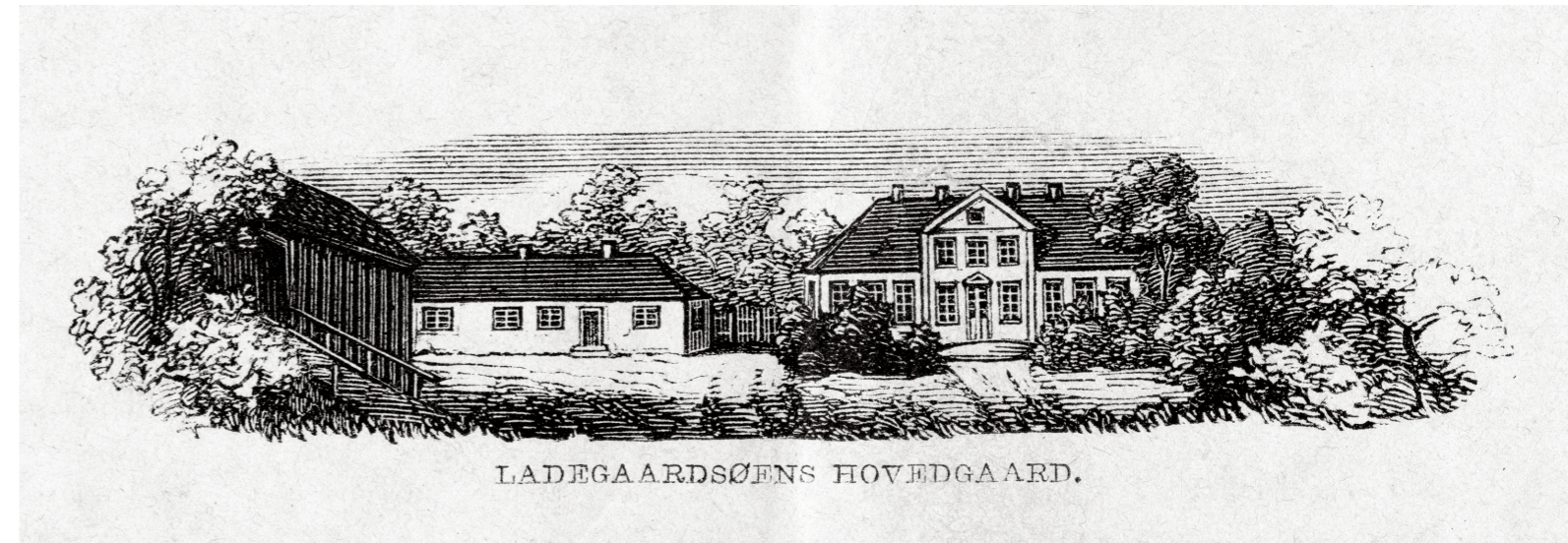
Frederik arrangerte overdådige fester både i Paleet og på hovedgården, noe som opprørte borgerskapet i Christiania i nødsårene. En opprørt slottsprest Claus Pavels noterte i dagboken sin 8. desember:

Prins Frederik av Hessen, 1771–1845. Malt av Carl Frederik Vogt, antakelig mellom 1810 og 1813. Frederik av Hessen er iført den norske grå uniformen med grønn krave og generalsdistinksjoner, som regimentssjef for Akershusiske Skarpskytterregiment. Han bærer felttegnet med røde og gule striper som er oldenburgerfargene og Elefantordenens blå ordensbånd med sølvstjerne. I tillegg har han Dannebrog og en Hessisk orden. Maleren Carl Frederik Vogt kom til Norge fra Danmark i 1810, hvor han malte landskapsmalerier og portretter. Eier: Norsk Folkemuseum

I Aften er der igjen Bal hos Prindsen efter en lissfart til Ladegaardsøen. De sværme da uophørlig og Norges Statholder giver et slet Exempel paa en Tid, da det efter Alles Yttring seer saa saare misligt ud med Landets Providering, da Alt er steget høit i Prisen og formodes at ville stige end høiere, da vort Pengevæsen med raske Skridt iler sin Undergang imøde.

En annen skandaløs oppførsel var knyttet til Frederik, da han levde i samboerskap med den fraskilte baronesse Clara von Liliencrone. Frederiks søster, Marie av Hessen var gift med kong Frederik VI. Dronning Marie fant det upassende at hennes bror ble gift med en fraskilt kvinne. Paret levde likevel sammen og

Ladegaardsøens Hovedgaard. Christian Frederik bodde på Ladegaardsøen sommeren 1814, her holdt han statsråd og mottok stormaktens diplomater før spillet var over. Før moderniseringen i 1890-årene lå driftsbygningene nærmere hovedbygningen. Vignett fra Holst, Christian (red.) 1865. Beretning om Ladegaardsøens Hovedgaard for 1862 og 1863.

Clara fulgte Frederik til tjenesten i Norge. Pavels var ikke nådig i sin beskrivelse:

Baronessen er ham vist baade i fysisk, moralsk og oekonomisk Forstand til Fordærvelse. Umiddelbar bidrager hun til Luxus og Sædernes Fordærvelse i vor Bye, og middelbar fremskynder hun Landets Ruin ved at enervere den Mand, der behøver en kraftfuld Haand til at holde det ham betrede Roer.

Da kongen trengte Frederiks militære kapasitet i Danmark ble han avløst av tronfølger Christian Frederik i mai 1813. Før paret forlot Norge ble de i all hemmelighet gift på Ladegaardsøen. Dronning Marie hadde gitt etter for brorens ønske om å ekte baronessen, «men paa det Vilkaar, at Giftermaalet skulde holdes hemmeligt indtil videre Bestemmelse.»

Det er oberstinne Rehbinder som omtalte giftemålet i sine erindringer. Hun var datter av justisråd Paul Olsen Thrane (1751–1830) som var en sentral person i Christianias selskapsliv. Gjæstfriheten var stor både i byen og på løkken Henningslyst på Ladegaardsøen, som han kjøpte i 1802. Det var en stor eiendom, som i 1819 ble solgt til kong Carl Johan. Thrane var omgangsvenn med prins Frederik av Hessen. Oberstinnen beskrev det hemmelige bryllupet slik:

Da kom en Dag en ridende Jæger fra Ladegaardsøen med Brev fra Prindsen til Fader, hvori han skriver: "Min Ven, kom i morgen herud Klokken 12 og overvær som Vidne den lykkeligste Dag i mit Liv, da min kjæreste Pligt skal opfyldes."

Der var for øvrig kun nærværende Prindsens gamle Adjutant, Fader og En til, samt Biskop Bech, som viede dem med fuld Ceremonie.

Da Vielsen var forbi, havde Baronessen saa hjertelig taget Fader i Haanden og sagt, at hun nu var saa lykkelig, men det maatte jo ikke for nogen Pris tales derom af Frygt for Dronningens Unaade.

Ogsaa blev dette Giftermaal saa complet holdt hem-

meligt, at Ingen vidste derom førende efter flere Aar, da det blev offentlig i Slesvig, hvor Prindsen senere boede efter sin Tilbagekomst fra Norge.

Da Frederik og Clara forlot Ladegaardsøen, ble det laget en detaljert inventarliste. I følge taksten fra mai 1813 var det 4 hester, 12 kyr, 1 kvige og 2 kalver på gården. Det var 3 svin, 3 får og 1 lam, i tillegg var det gjess, ender, høns og duer. I tiden rundt 1814 ble det dyrket bygg, rug, havre, poteter og «Blandingskorn samt Erter» på Ladegaardsøens Hovedgård.

KONGELIG SOMMERRESIDENS

Tronfølger prins Christian Frederik overtok stillingen som stattholder i mai 1813. Han benyttet også sommerresidensen på Ladegaardsøen, selv om han var mye på reisefot.

Året 1814 startet dramatisk med fredsavtalen i Kiel 14. januar. En mer lokal og nærliggende dramatisk opplevelse brøt ut på Ladegaardsøen 20. januar da drivhuset brant ned. Det var en iskald januar og i følge slottsprest Claus Pavel som omtalte begivenheten i sin dagbok, var det 25 kuldegrader. For å holde tritt med kulden ble det nok sprengfyrt i drivhuset og det gikk galt. Brannen spredde seg ikke til andre bygninger.

Etter at Riksforsamlingen på Eidsvoll hadde valgt ham til konge, dro Christian Frederik til Christiania, som ble hovedstad i det selvstendige Norge. Her ble han mottatt med jubel, da han 22. mai red gjennom æresporten som var reist for anledningen. Så fulgte festgudstjeneste med påfølgende audienser og festligheter.

Christian Frederik fortsatte å bruke Ladegaardsøen Hovedgaard utover sommeren. Regjeringssaker ble også behandlet i sommerresidensen. Statsråd 1. juni kl. 3.15 ble avholdt hos kongen på Ladegaardsøen, påfølgende møter både 4. og 8. juni ble også det. Det var de første av en rekke statsrådsmøter som ble arrangert hos kongen på Ladegaardsøen utover sommeren. En rekke brev er skrevet av kongen her i juni måned.

Stormaktene aksepterte ikke det norske opprøret mot

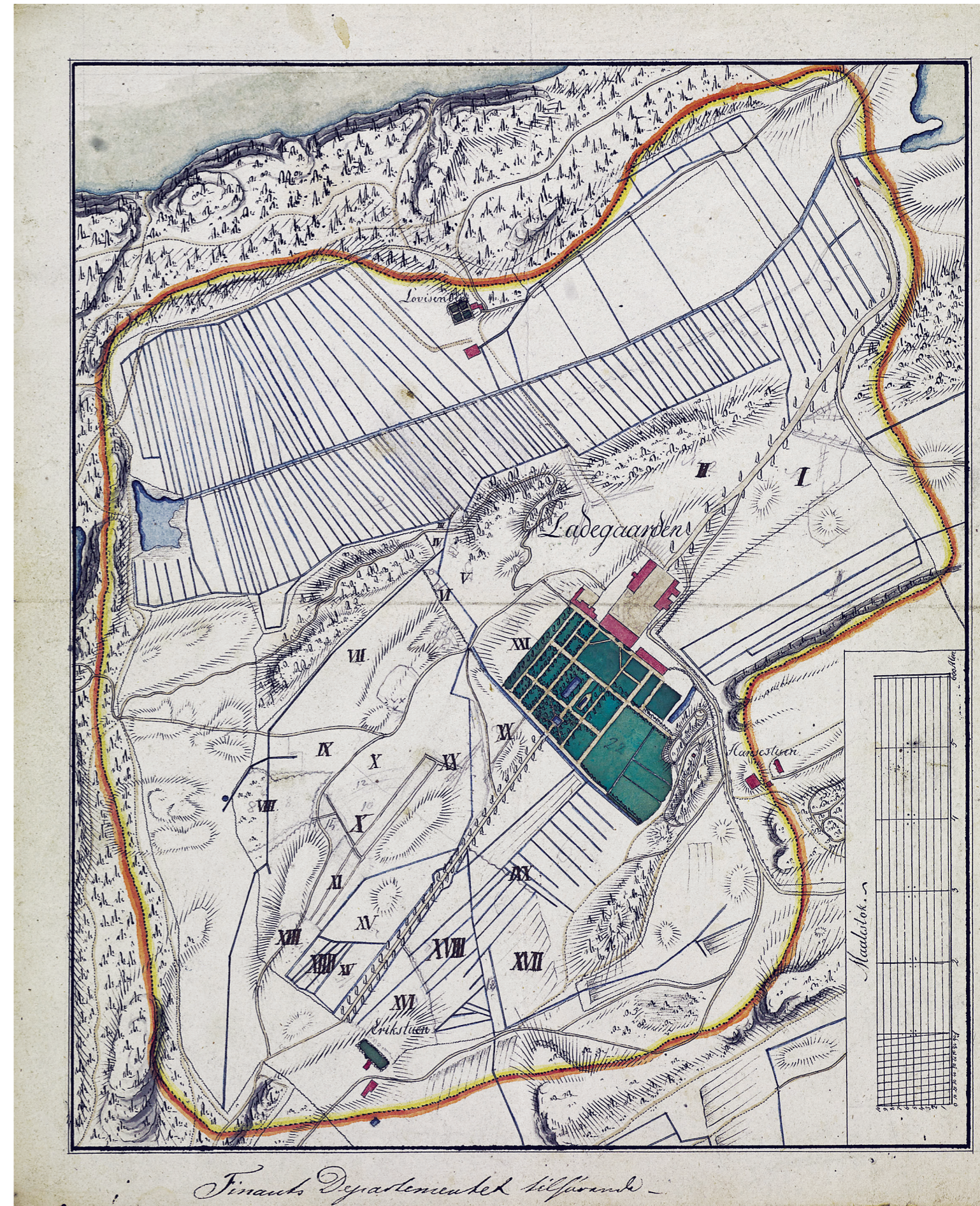
Ladegaardsøen sett fra Schafeløkken på Frogner. Malt av kunstmaler Arne Berg i 1848. Da var arbeidet med å skape en folkepark på halvøya startet opp. Eier: Norsk Folkemuseum.

GÅRDSKARTET FRA 1814, MED BESKRIVELSE:

Bemærkninger Over Ladegaardsøens Jorder fordelagtige Benyttelse, efter min Mening. K[aa].

- I og II Henlagt 4 a 5 Aar til Græs og er for Øieblikket den bedste Græsbund. Leeret Grund, dog noget Muljord paa de højere Stæder.
- III Skalberg - Græsbund
- IV-VII Leerbund - daarlige Græsgang. Har i mange Tider ikke været gjødslet
- VIII Bedste Jordbund. Har i flere Aar baaret Byg, og været gjødslet 1813 dertil. Nu er det gjødslet og skal bære Rug til Høsten
- IX Har været gjødslet og baaret Byg 1812. Bar Kartoffler 1813.
- X Nyt opbrækket til Havre 1813 men ej gjødslet.
- XI Nyt opbrækket 1812 til Kartoffler. 1813 Havre. Lidt [...]
- XII Bar 1813 Høe, der skal nu saaes Havre.
- XIII Sandjord der i mange Aar har baaret Kartoffler.
- XIIII Leerbund. Bar 1812 Erter, 1813 Havre og Byg
- XV Græsbund. Har i mange Aar ikke været gjødslet.
- XVI Bar 1812 Havre. Er Skalberg, nu gjødslet og skal bære Rug til Høsten.
- XVII Skalberg. 1812 Gjødslet og bar Rug. Bar 1813 Rug. [påført med svak blyant bak «Potates»]
- XVIII Græsbund.
- XIX Leerbund, har i flere Aar ikke været gjødslet, baaret Havre, men 1813 adskilligt Blandingskorn samt Erter -
- XX Leerbund, har i lang Tid lagt til Græs ugjødslet.
- XXI Skalberg, har i lang Tid baaret Kartoffler ugjødslet.
- Den heele Myr, betegnet med smaa Bogstaver og Tal er i det heele Leerbund, [bokstavene «a - g og k - t» påført med svak blyant] har i længe lagt til Græs. [tallene «1 - 16» påført med blyant] bar 1813 Havre og har længe ej været Gjødslet. Nu er det gjødslet og bestemt til Vaarsæd. - [tallene «h - i» påført med blyant] bar 1813 Timotigræs

Eier: Riksarkivet. Kartsamlingen PS 366.

Kong Christian Frederik i norsk uniform. Miniatur av Charlotte Berg. Dateret 22. mai 1814. Eier: Norsk Folkemuseum.

Monumentet over prins Christian August som Frederik av Hessen fikk oppført i 1810 ble fornyet av Christian Frederik sommeren 1814. Det ble bestilt på Næs jernverk, men kom først til Christiania 2. november. Da var kong Christian Frederik abdisert og reist fra landet. Monumentet ble mottatt og reist i stillhet på Ladegaardsøen, ved stranden som senere har fått navnet Paradisbukta. Teksten på monumentet som slår fast at det er «fornytt av kong Christian Frederik» betyr at det ble bestilt en gang etter 17. mai. Teksten «kong» er forsøkt hugget vekk, men synlig, og flere forklaringer er lansert på hvem og hvorfor. Monumentet over prins Christian August er derfor også et varig minne om Christian Frederik og hans korte periode som norsk konge. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Kieltraktaten. Norge skulle i følge avtalen overføres til kongen av Sverige. De sendte diplomater til Christiania sommeren 1814 for å overtale kong Christian Frederik til å oppgi den norske aksjonen. Den første som dukket opp var Morrier fra Storbritannia. Den 6. juni mottok Christian Frederik ham kl. 2 på Ladegaardsøen, som ble arena for de første diplomatiske diskusjonene i det selvstendige Norge.

Christian Frederik holdt nok også til på Ladegaardsøen noen dager senere, rundt midtsommer. I dagboken for 23. juni skrev han:

Denne dag der som vanlig vies folkefornøielser, blev det ogsaa iaar; mange folk, især fra de brede lag, var paa færde, og der brændte baal hele natten. Hos mig danset folkene, og man søkte saaledes at glemme at dette ikke er tider at more sig i. Jeg gjestet Holten paa hans landsted.

Det ble avholdt statsråd 25. juni på Ladegaardsøen og kongen signerte også en rekke brev her denne dagen.

SCENE FOR ET DIPLOMATISK SPILL

I slutten av juni 1814 kom det igjen diplomater til Norge. Denne gangen fra Russland, Østerrike, Preussen og Storbritannia for å få kongen til å oppfylle Kieltraktaten. Den russiske utsendingen var general Orloff Denisow. Fra Østerrike var general Steigen-tesch sendt til Norge. Engelske Forster overtok for Morrier som hadde forhandlet med kongen i juni. Prøysserne sendte baron Martens for å drive gjennom stormaktenes krav. Diplomaterne ble tatt i mot i Moss og fulgt til Christian Frederik på Ladegaardsøen av kammerjunker Kaltenborn. De bodde hos Collett, i gården som nå står på Norsk Folkemuseum. Diplomaterne

fikk audiens hos kong Christian Frederik 1. juli kl. 3, hvor også statsrådene var tilstede. Kongen tok i mot dem i havestuen på Ladegaardsøen. I følge slottsprest Pavels dagbok var diplomatenene «i fem Kvarter hos Kongen, men naturligvis ligesaalidt af ham bevægede til at afvige fra deres Instrux, som de havde rokket ham, men havde iøvrigt været meget høflige, Østerrigere-Steigenitsch undtagen».

På møtet krevde utsendingene oppfyllelse av Kieltraktatens bestemmelser. Verden var kommet til fredelige Ladegaardsøen, hvor kongen stod fast ved at han var nordmenneses rettsmessige konge. Hovedbygningen var dermed scene for det første diplomatiske spillet i det selvstendige Norge. Diplomaterne forlot senere landet med uforrettet sak.

Landets vanskelige stilling ble nok diskutert i statsrådene som ble holdt på Ladegaardsøen 2., 6., 13., 16. og 20. juli.

Utover sommeren avviste Christian Frederik fortsatt de svenske kravene. Sveriges kronprins Carl Johan mistet tålmodigheten med nordmennene og erklærte krig den 26. juli 1814. Betingelsene i Kieltraktaten skulle oppfylles og natten til 30. juli krysset krigsvante svenske tropper grensen.

KONGELIG EKSLIL

Da krigen var oppgitt noen uker senere og Mossekonvensjonen var undertegnet 14. august trakk Christian Frederik seg tilbake til Ladegaardsøen. I en kunngjøring datert den 19. august opplyste kongen: "I Dag Morges ere Vi ankomne her til Ladegaardsøen, men i en saa sygelig Tilstand at vi fortiden ei kunne befatte Os med Statsbestyrelsen." Kongens eksil var også en del av avtalen, han skulle overlate statsstyret til regjeringen og trekke seg tilbake.

Selv om kongen var nedtrykt, selvstendigheten var oppgitt,

og et ekstraordinært storting var innkalt for å forhandle frem en union med Sverige, fant Christian Frederik energi til å feire sin fødselsdag. Han ble 28 år den 18. september og det ble feiret med fest på Ladegaardsøen. Slottsprest Pavels prekte for kongen i anledningen og beskrev besøket i dagboken:

Klokken halv to kjørte jeg til Ladegaardsøen, og traf i det sædvanlige Entreværelse Generalmajor Arenfeldt og Statsraad Collet, hvilke dog ligesaalidt som de faa andre Gratulanter, der havde været i Forveien, hørte Prædikenen. Da Audiencen var forbi, blev jeg af Kaas [hoffmarskalken] ført ind i den store Stue, hvor et Bord stod øverst; ligefor det en Stol for Kongen og bag den i en Halvcirkel Stole for de andre Tilhørere, som vare: Holten, Grev Wargas, Thulstrup, Brock, Kaas, Meidell, Lector Adler, Capt. Holsteen, Lieutenant Falsen, Kammerjunker Schwartz, Snedorff og Linstow. Jeg blev indkaldt til Kongen, som jeg i det Udvortes fandt uforandret, maaske endog sundere end da jeg sidst saa ham. Kaas sagde, at han idag var sygelig og nedstemt, som jeg dog intet kunde mærke til.

Pavels fortalte videre:

Kongen reiste sig og gik, og jeg saa ham ikke mere. Han har bestandig under sin Sygdom holdt saakaldt Kammer-spisning med et Menneske: Thulstrup, Brock eller Adler. Jeg tilstaar, at jeg havde ventet at komme til hans eget Bord, men Thulstrup blev indkaldt. Jeg spiste altsaa med alle de ovenfor nævnte ved Marskalktaffet.

Feiringen av kongens fødselsdag var ikke over med dette. En overrasket slottsprest noterte dagen etter:

Med Overraskelse hører jeg, at der igaarftes var Dameselskab hos Kongen, og at han da var meget munter. At han med Fornøielse kan conversere Fru Thulstrup, Fru Holten og Fru Kaas, men ikke kan taale at sidde tilbords med Mænd, hvor fornuftig og alvorlig Tale føres, røber, synes mig, en Karakter-Svaghed, der aldeles ikke kan bestaa med den Aandskraft, man i gode Dage vilde tillægge ham. Af denne Svaghed bar ogsaa hans Ord til mig umiskjendelig Præg. Som Menneske kunde jeg omfavnet ham for hans hulde Beskedenhed, men som Konge kunde jeg ikke længer hædre ham.

Da det ekstraordinære Stortinget skulle åpnes 7. oktober var kongen ikke i stand til å delta, noe som skapte problemer ved åpningsarrangementet. Stortinget sendte en 25 mann sterk delegasjon til kongen i forbindelse med abdikasjonen 10. oktober. Stortingsdelegasjonen dro til kongen for å takke for innsatsen og motta hans abdikasjon. Selv om han var rørt av Stortingets siste hilsen, klarte Christian Frederik å besvare talen. Det var et øyeblikk som i dagbøkene til flere av deltakerne ble beskrevet som svært beveget, og ikke et øye var tørt. Ladegaardsøen var arena for en av de mest følelsesladete dagene i det dramatiske året 1814.

Samme kveld vandrer prinsen med følge i fakkelskinn gjen-

nom Kongeskogen til Paradisbukta der en båt ventet. Christian Frederik beskrev selv avreisen fra Norge i sin dagbok slik:

Det var altsaa om kvelden den 10de oktober 1814 at jeg reiste fra mit landsted paa Ladegaardsøen for at gaa om bord i kommandør Fastings lugger, som laa forankret like ved stranden. Det var svært mørkt hin kveld, og vi gik ned til stranden ved fakkellys; det var et sørgetog, egnet til at faa et hjerte av staal til at bløde. Jeg støttet mig til Falsens arm, og jeg talte rolig om hvorledes jeg skulde kunne brevveksle med ham den korte tid han forblev i Norge. Heldigvis hadde ulykkerne i den grad nedbrudt mig eller gjort mig saa ufølsom at jeg i hin stund følte mindre bitterhet end tanken paa dette optrin senere har voldt mig. –

Jeg tok et hjertlig farvel med Elieson og Krogh, som fulgte mig like til stranden, og gik staks ind i luggerens kahyt. – Holsten traadte ind snart efter, trykket min haand med et ansigt og med ord som uttrykte hans fortvilelse, og som hadde sin aarsak i hans hengivenhet for mig

Christian Frederik ble rodd hele natten til Jeløya, før ferden gikk til Frederiksvern hvor de lå værfast frem til 26. oktober før den danske briggen Bornholm satte kurs mot Danmark. «Eventyret» i Norge var over for den danske tronfølgeren.

Prins Christian Frederik kom først til Danmark 4. november. Ved en skjebnens ironi var det samme dag den ekstraordinære stortingsforsamlingen vedtok den reviderte grunnloven og valgte Carl XIII av Sverige til norsk konge. Unionen med Sverige var et faktum. Carl Johans drøm var oppfylt og Christian Frederiks mareritt en realitet.

En inventarliste over statens effekter etter Christian Frederiks avreise ble laget på gården og Paleet 31. oktober og 1. november. I slutten av april 1815 ble gården også taksert. Generelt fant takstmennene at gården var drevet godt. Det var oppført et par vegger i et drivhus, til erstatning for det som brant ned forrige år, hvor «den længste og nordre» var omtrent 3 alen høy. Fra 1815 overtok den svenske stattholderen sommerresidensen på Ladegaardsøen. Det nye kongehuset med Carl Johan fra 1818 brukte mye ressurser på å videreutvikle Ladegaardsøens Hovedgård. Christiania manglet en større offentlig park og promenader, tilsvarende Djurgården i Stockholm. Både Oscar I og hans sønner bidro til utviklingen og forskjønnelsen av folkeparken på Ladegaardsøens Hovedgård til glede for byens befolkning.

Monica Mørch er historiker og konservator på Norsk Folkemuseum. Hun er prosjektleder og fagansvarlig for jubileumsutstillingen "1814 – Spillet om Danmark og Norge".

LITTERATUR

Kong Christian Frederiks dagbok fra hans opphold i Norge i 1814. Utgit som tillæg til "Riksforsamlingens forhandlinger" efter det franske originalhåndskrift av sorenskriver Arnet Olafsen og oversat til norsk av overlærer Jens Raabe. Kristiansia 1914: Grøndahl & søns boktrykkeri.

Elgvin, Johannes 2002. *Friedrich av Hessen: vekstår for Norge 1809-1813*. Oslo: Andresen & Butenschøn.

Rehbinder, Oberstinde 1915: *Barndoms og ungdoms erindringer*. Gyldendal.

Ansikt til ansikt

med eidsvollsmennene

av Anja Hysvær Langgåt

Da riksforsamlingen møttes på Eidsvoll i 1814 var fotografiet ennå ikke oppfunnet. 25 år senere, i 1839, presenterte Louis Daguerre sin nye oppfinnelse Daguerreotypiet; den første alminnelig brukte fotografiske teknikken. Det er altså ikke bare grunnloven som feirer jubileum i 2014, vi feirer også at fotografiet er 175 år. I forbindelse med Grunnlovsjubileet blir Eidsvoll 1814s fotosamling digitalisert hvor noen av eidsvollsmennene er representert. Vi er vant til å se fargerike malte portretter av våre eidsvollsmenn, men enkelte av dem tok seg også en tur til fotografen på sine eldre dager. To av disse fotografiene representerer de eldste fotografiske teknikkene som finnes, nemlig daguerreotypiet og ambrotypiet.

DAGUERREOTYPI AV EKTEPARET SIBBERN

Eidsvoll 1814s eldste fotografi er et daguerreotypi av Henrik Frederik Arild Sibbern (1785–1863) og hans kone Maren Dorothea Steensen (1798–1855). Sibbern var 29 år da han i 1814 var ingeniørbrigadens utsending til Eidsvoll og tilhørte antagelig selvstendighetspartiet. Sibbern var sønn av godseier major Georg Christian Sibbern på Værne kloster i Rygge, Østfold, men bosatte seg i Kristiansand.

Et daguerreotypi er en kobberplate dekket med et tynt lag polert sølv som er gjort lyssensitivt. Denne fotografiske teknikken ble benyttet fra 1839 til ca. 1860. Platen eksponeres i kamera, i alt fra 1–30 minutter, avhengig av lysforholdene. Deretter ble motivet på platen fremkalt og gjort permanent gjennom fiksering. Det finnes kun ett eksemplar av et daguerreotypi,

Daguerreotypi av Henrik Frederik Arild Sibbern og hans kone Maren Dorothea Steensen. Foto: Haakon Harriss, Eidsvoll 1814.

En eldre avfotografering av daguerreotypiet av ekteparet Sibbern. Foto: Ukjent, Eidsvoll 1814

Portrett av Henrik Frederik Arild Sibbern malt av Aasta Hansteen i 1855. Daguerreotypiet og maleriet er fra omtrent samme tid, men er likevel svært forskjellig i sine uttrykk. Aasta Hansteen, Eidsvoll 1814

Her har vi avfotografert daguerreotypiet liggende i et svart boks med lys inn fra to sider.

Her er daguerreotypiet fotografert i en slik vinkel at det reflekterer lyset fra vinduet.

Daguerreotypi av ukjent mann fra Norsk Folkemuseum's samling.

Hvorvidt daguerreotypiet gjenspeiler en lys eller mørk bakgrunn avgjør om motivet trer frem. Denne speileffekten skiller daguerreotypiet fra andre teknikker.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum

det er ikke som et negativ som kan kopieres flere ganger. Daguerreotypiet kjennetegnes ved den speilblanke overflaten. Hvilken vinkel du ser bildet i er avgjørende for om motivet trer frem eller om du kun ser den speilblanke flaten. Når bildet reflekterer en mørk flate åpenbarer motivet seg. Den forsøvede kobberplaten er svært skjor og selv ved den minste berøring kan motivet ødelegges. I tillegg er platen utsatt for oksidering i kontakt med luft. Dette er årsaken til at daguerreotypiene ble satt i lufttette rammer.

Daguerreotypiet av ekteparet Sibbern ble gitt som gave til Eidsvoll i 1917, av Oluf Auredahl (1867–1949) fra Kongsberg. Ifølge innskriften er den avbildede «Eidsvoldsmand Statsraad Sibbern og frue», altså Arild Sibberns bror eidsvollsmannen Valentin Christian Wilhelm Sibbern (1779–1853). Dette er senere rettet til Kaptein Henrik Fredrik Arild Sibbern og frue. Det er også oppført at disse rettelsene er ifølge «Aurendalhs meddelelse i Eidsvollbygningen sommeren 1930».

Ved å sammenligne fotografiet med portretter av de to brødrene er det grunn til å anta at rettelser fra 1930 stemmer. I tillegg til at likheten med Arild Sibbern er åpenbar, kan det også

argumenteres med at Valentin Sibbern fra 1847 var Skattmester i Olavsorden og var i besittelse av storkorset fra 1850, mens den avbildede har ordenstegn for ridder av St. Olavsorden festet på jakken sin. Ettersom daguerreotypiet viser motivet speilvendt var Sibbern nødt til å feste ordenen på høyre side, slik at det fremstår riktig på bildet. Arild Sibbern mottok ridderorden i november 1851 for sin militære tjeneste. Det er dermed god grunn til å anta at det er Arild Sibbern som er den avbildede. Sibberns kone, den avbildede Maren Dorothea Steensen levde til mai 1855, så bildet må derfor være tatt mellom november 1851 og mai 1855. Hvis vi legger til grunn at rammen er original bygger den også opp under denne datering, da det er en typisk innramming fra 1850-tallet; tykt glass og en gullmalt pappamme som skulle danne rom mellom bildet og dekkglasset. Dekkglasset er malt med et ovalt gullfarget ornament og svart lakk på baksiden.

Prisen for et bilde i 1849–52 var 1½ spesidaler og dermed forbeholdt de høyere sosiale lag, som ved særskilte hendelser eller spesielle stadier i livet kunne la seg portrettere av en daguerreotypist. Kan det ha vært i anledning Sibberns utnev-

Fotograf A. Brodersens ambrotypi av eidsvollsmannen Omund Bjørnsen Birkeland.

Foto: Haakon Harriss, Eidsvoll 1814

Portrett av Omund Bjørnsen Birkeland malt av C. P. Meidell i 1863. Birkeland døde i 1862 og maleriet er basert på ambrotypiet.

Christopher Pritzler Meidell, Eidsvoll 1814

nelsen til ridder av St. Olavsorden at ekteparet gikk til fotografen for å la seg avbilde?

På daguerreotypiet ser vi paret sittende med hendene i fanget og Sibbern har den ene hånden hvilende på jakkeslaget. På dette tidspunktet kunne daguerreotypisten trenge opp til 1 ½ minutt for å ta et bilde. For å få et skarpt bilde måtte de portretterte sitte helt stille, uten å blunke, med et stativ bak nakken til å hvile hodet på.

Daguerreotypiet av Arild Sibbern er i svært dårlig forfatning. Den forsøvede kobberplaten er oksidert, støvete, ripete og deler av motivet er strøket vekk fra platen. Daguerreotypiet har vært «reparert» på et tidspunkt, hvilket innebærer at glassrammen har vært åpnet. Vi har en eldre avfotografering av samme daguerreotypi, som viser hvordan det har sett ut før det ble skadet.

AMBROTYPI AV EIDSVOLLSMANNEN BIRKELAND

Det andre fotografiet fra Eidsvoll 1814s samling, som her trekkes frem, er et ambrotypi av eidsvollsmannen Omund Bjørnsen Birkeland (1786–1862). Birkeland var gårdbruker fra Nord-Audnedal i Vest-Agder og var 28 år da han i 1814 satt på Eidsvoll som Vesterlenske infanteriregiments utsending. Ambrotypiet er en fotografisk teknikk som ble benyttet mellom 1852 og 1870. Det er et glassnegativ, sett imot en svart bakgrunn, slik at motivet blir synlig. Ambrotypiet var et mer økonomisk, men mindre holdbart alternativ til daguerreotypiet. I tillegg til å være raskere å lage, og dermed billigere, slapp man å forholde seg til daguerreotypiets speileffekt. Flere andre materialer, i

tillegg til glass, ble også utprøvd, for eksempel metall (ferrotypi) og lerret (panotypi). Den svarte bakgrunnen kunne være papir, stoff eller lakk. Glassplatene ble så rammet inn på samme måte som daguerreotypiene, noe som til tider har gjort identifiseringen forvirrende. Heller ikke ambrotypier må berøres og de bør holdes i en tett ramme under beskyttende glass. De er ofte beskyttet med et lag ferniss, men i de tilfellene der fernissen er nedbrutt eller mangler helt, kan også ambrotypiet oksidere hvis rammen og glasset ikke er tett. Ambrotypiet ble av mange ansett som annenrangs, de er ofte litt mørke og har lite toneomfang. I følge fothistoriker Roger Erlandsen ble de sett ned på som billige erstatninger for daguerreotypiet.

Ambrotypiet av Birkeland i Eidsvoll 1814 sin samling er fotografert av A. Brodersen. På baksiden står det skrevet «Brodersen. Mandal 20. Och. 186?» Birkeland døde i april 1862, det vil si at ambrotypiet er fra oktober 1860 eller oktober 1861. A. Brodersen skal ha jobbet som fotograf i Mandal akkurat i denne perioden og ett av Brodersens fotografier av Mandal Bru ble brukt som forlegg for et tresnitt i 1862. Christopher Pritzler Meidell malte et portrett av Birkeland i 1863, basert på dette ambrotypiet. På maleriet, som nå befinner seg i eidsvollsgalleriet, ser Birkeland rett frem, mens i ambrotypiet ser han ut av bildet. I disse tidlige fotografiene poserer ofte personene etter samme mal; sittende med høyre albue hvilende på et bord, i ettertanke, som om de ikke var klar over at de ble fotografert, med blikket festet om lag 45 grader bort fra fotografen.

FOTOGRAFIET ALLMENNGJØRES

Rundt 20 år etter introduksjonen av daguerreotypiet gjorde en ny teknikk seg gjeldene, nemlig glassplatenegativet, som igjen kunne brukes til å fremstille positive fotografier på papir. Tiden etter ca. 1860 blir, ifølge Roger Erlandsen, kalt visittkortperioden i Norge. Visittkortfotografiene sies å ha bidratt til en allmenngjøring av fotografiet og dannet grunnlaget for fotografiet slik vi kjenner det i dag. Eidsvollsmannen Gustav Peder Blom levde til 1869 og lot seg fotografere i Olsen & Thomsens Photographiske Atelier i Christiania. Thomas Konow, som var yngstemann på Eidsvoll i 1814, bare 17 år, var den siste gjenlevende av eidsvollsmennene da han døde i Christiania i 1881. Konow lot seg også fotografere hos Olsen & Thomsens på 1860-tallet. Begge bildene er typiske visittkortfotografier fra 1860-tallet der det poseres i helfigur, ikledd ytterklær og med hatten på bordet, som om de er i ferd med å avlegge en visitt.

VÅRE ELDSTE FOTOGRAFIER I ET EUROPEISK PERSPEKTIV

I forbindelse med fotografiets 175-årsjubileum jobbes det med en bildebase der målet er å samle daguerreotypier fra hele Europa; Daguerrebase.org. Det finnes få bevarte daguerreotypier i Europa og ved å samle dem i en database vil vi kunne lære mye om de tidligste fotografiene som reiste på tvers av landegrensene i Europa for å portrettere. Målet med Daguerrebase er å samle 25 000 europeiske daguerreotypier. Både arkiver, biblioteker, museer og privatpersoner kan laste opp en avfotografering og legge inn en beskrivelse. Prosjektet koordineres fra Belgia, og 13 europeiske land har forpliktet seg til å bidra til basen, deriblant Norge. Stiftelsen Norsk Folkemuseum vil bidra til bildebasen med alle sine daguerreotypier, fra både Norsk Folkemuseum, Bogstad gård og Eidsvoll 1814, deriblant daguerreotypiet av Arild Sibbern.

Anja Hysvær Langgât er historiker og arbeider som fotoarkivar i dokumentasjonsavdelingen på Norsk Folkemuseum

LITTERATUR OG KILDER

Aftenposten 5.7.1949

Bonge, Susanne. *Eldre norske fotografer. Fotografer og amatørfotografer i Norge frem til 1920*. Universitetet i Bergen. 1980

Erlandsen, Roger. *Pas nu paa! Nu tar jeg fra Hullet! Om fotografiens første hundre år i Norge – 1839-1940*. Forlaget Inter-View/Norges Fotografforbund. 2000

Huitfeldt-Kaas, H.J. *Oberstlieutenant Hendrich Frederich Arild Sibberns Biographie i Efterretninger om familien Sibbern*. H.J. Huitfeldt-Kaas. Christiania. 1890

Illustrert Nyhedsblad 29.6.1862

Larsen, Peter og Lien, Sigrid. *Norsk fothistorie. Frå daguerreotype til digitalisering*. Det Norske Samlaget. 2007

Lavédrine, Bertrand. *Photographs of the Past. Process and Preservation*. The Getty Conservation Institute. Los Angeles. 2009

Store norske leksikon www.snl.no

Visittkortfotografi av eidsvollsmannen Gustav Peder Blom (1785-1869). Foto: Olsen & Thomsens Photographiske Atelier, Nasjonalbiblioteket

Visittkortfotografi av eidsvollsmannen Thomas Konow (1796-1881). Foto: Olsen & Thomsen, Oslo Museum

Undervisningstilbud

av Marit Berg

I anledning Grunnlovsjubileet arrangerer Undervisningsseksjonen på Norsk Folkemuseum i perioden april – juni to omfattende undervisningsopplegg: **Historiedysten 2014 og 1814 – Mirakelåret?**

i jubileumsåret

Historiedysten 2014

Jubileumskonkurranse for elever på 8. og 9. trinn

EN DANSK IDÉ

Ideen til konkurransen kommer fra Det Nationalhistoriske Museum og Frederiksborg Slot i Danmark. Der har konkurransen vært gjennomført to ganger tidligere med gledelig suksess og stor oppslutning fra grunnskoler over hele landet. Den tredje Historiedysten skal gjennomføres i Danmark høsten 2014. Konkurransen har egen hjemmeside, www.historiedysten.dk og presenteres også bredt på museets hjemmeside, www.dnm.dk. På YouTube er det lagt ut mange eksempler på hvordan de danske elevene har løst den kreative delen av konkurransen.

ET DANSK-NORSK SAMARBEID

Som en følge av det allerede etablerte samarbeidet om jubileumsutstillingen *1814 – Spillet om Danmark og Norge* inviterte Det Nationalhistoriske Museum og Frederiksborg Slot Norsk Folkemuseum til et samarbeid om *Historiedysten*. Invitasjonen var ledsaget av et generøst tilbud om å dekke langt de fleste økonomiske utgiftene i forbindelse med gjennomføringen i Norge og premieren av de norske elevene. Vi kunne jo ikke annet enn å takke ja! Et kriterium for samarbeidet mellom Danmark og Norge om *Historiedysten* er naturligvis at norske og danske elever skal bli bedre kjent med vår felles historie. Andre kriterier er fokuset på den nordiske demokratiutviklingen, og på aktuell og relevant ungdomskultur.

HISTORIEDYSTEN PÅ NORSK FOLKEMUSEUM

Flere samarbeidsmøter og mange arbeidstimer er lagt ned i prosjektet, og den norske varianten av *Historiedysten* har funnet sin form. Norsk Folkemuseum gjennomfører sin konkurranse i perioden 4. april – 18. juni. Målet er å gjennomføre en attraktiv, kreativ og morsom konkurranse, der elevene får vist fram all den grunnlovsjubileumskunnskapen de har tilegnet seg.

Konkurransen varer i to timer og er todelt. Første del er en omvisning i utstillingen *1814 – Spillet om Danmark og Norge*, mens andre del er en quiz som består av til sammen 60

spørsmål. Klassene deles inn i grupper med fem elever i hver gruppe. Internt i klassen konkurrerer gruppene seg imellom om hvem som blir klassens beste gruppe, men det er klassens totale poengsum som gjelder i konkurransesammenheng med andre klasser. Vi har delt quizen inn i fem temaer: Eneveldet i Danmark-Norge, Napoleonskrigene, Christian Frederik og Norge i 1814, Karl Johan og unionen med Sverige 1814-1905 og Grunnloven. Spørsmålene under hvert tema er av ulik vanskelighetsgrad og skal besvares på forskjellige måter. Noen ganger stiller vi for eksempel spørsmål som skal besvares med alternativet a, b eller c som riktig svar. Andre spørsmål skal besvares med bruk av visuelle virkemidler, mens andre igjen skal besvares med et kvalitativt og mer utfyllende svar. Flere spørsmål er såkalte utslagsspørsmål, som vil være avgjørende i kåringen av vinnerklassen.

De norske vinnerklassene offentliggjøres onsdag 18. juni. 1.-10. plass premieres med tilsvarende premier i både Danmark og Norge. Klassene som vinner innenfor premiestigen 4. - 10. plass får en hyggelig oppmerksomhet til klassen sin. De to klassene som kommer på andre og tredje plass vinner innholdsrike goodie-bags til alle elever.

1. premien er unik. Den er en gratis reise til Danmark for de norske elevene, og en reise til Norge for de danske elevene. Hele klassen og læreren sammen med ansatte fra henholdsvis Frederiksborg og Folkemuseet drar på tur. De norske elevenes reise finner sted i dagene rundt 18. september. Programmet er innholdsrikt, med deltagelse ved åpningen av *1814 – Spillet om Danmark og Norge* på Det Nationalhistoriske Museum og Frederiksborg Slot som et av høydepunktene. De danske elevene som vinner 1. premien på ungdomstrinnet får sin reise til Norge i dagene rundt 10. oktober. Her er et besøk på Eidsvoll 1814 obligatorisk, også skal de være hedersgjester under arrangementet Christian Frederiks abdikasjon om kvelden 10. oktober på Bygdø Kongsgård!

1814 – Mirakelåret?

FRA KONGENS UNDERSÅTT TIL STATSBORGER – OM NORDISK DEMOKRATI, KULTUR OG SPRÅK

Omvisning med rollespill og teater for elever på 5. - 10. trinn

1814 – Mirakelåret? inngår i det offisielle programmet til Grunnlovsjubileet 2014, arrangeres i samarbeid med Foreningen Norden og støttes av Fritt Ord. *1814 – Mirakelåret?* er en del av Norsk Folkemuseums satsing innenfor Den kulturelle skolesekken. Tilbudet er gratis for skolene. I skrivende stund er arrangementet fullbooket. Det betyr at mer enn 3700 elever finner veien til Kongeskogen og Paradisbukta i dagene 5. - 9. mai, til en skoledag ute i det fri.

Med undervisningsopplegget *1814 – Mirakelåret?* løfter vi fram og levendegjør et utvalg store og små begivenheter relatert til nordisk demokrati, kultur og språk, som til sammen viser tidsbilder fra 1814 som kan være med å forklare og nyansere dette helt spesielle året i nordisk historie. Vårt mål er at undervisningsopplegget skal:

- Vekke elevenes nysgjerrighet og skape interesse for kultur, historie og politikk
- Vekke elevenes samfunnsengasjement og stimulere til aktivt «medborgerskap»
- Sette fokus på demokratiet i Norge og Norden
- Feire Grunnlovsjubileet på en kreativ og lærerik måte
- Gi elevene en lærerik, opplevelserik og annerledes skoledag
- Gi elevene mulighet til å se historien rundt 1814 i en større og nyansert kontekst

1814 – Mirakelåret? skal være et bidrag til elevers kunnskap om hvordan nasjonen Norge og det moderne Norden vokste fram i en europeisk sammenheng. Hva innebar egentlig de store omveltningene på 1800-tallet for folk flest i Norge og Norden? Kan vi kalle det mirakler når politiske handlinger og folkelig engasjement skaper endring? Og var alle borgere i Norge enige om hvor veien skulle gå?

Det skandinaviske språkfellesskapet i Norden har vært og er et viktig grunnlag for deltakelse i all slags nordisk samarbeid. Unge i dag forstår imidlertid dansk og svensk dårligere enn tidligere generasjoner. Gjennom møter med dansk- og svensktalende rollefigurer visualiseres sammenhengen mellom historie og språk i Norden, samtidig som elevene får praktisk øvelse i å forstå nabospråkene. Med god nabospråkforståelse kan elevene ta aktiv del i samfunnslivet i hele Norden og se regionen som sin hjemmearena, både nå og i fremtiden.

Hvordan virket de store politiske begivenhetene i Norge, Norden og Europa inn på folk flest? Det spørsmålet vil *1814 – Mirakelåret?* fokusere på. I Kongeskogen vil elevene møte fire karakteristiske rollefigurer som gjennom hver sin fortelling ser 1814 med ulikt perspektiv. I Paradisbukta møter elevene den

danske prins Christian Frederik, som sommeren 1814 var konge i Norge og bodde på Bygdø Kongsgård. I skogen møter elevene prestefruen med sterk tro på den danske kongens velgjørenhet for dobbeltmonarkiet. Ved Strømsborg hilser elevene på en representant for den svensk-norske velstående handelsforbindelsen. Også i skogen treffer elevene på den opprørske norske «kraftpatrioten». Fire figurer med hver sin fortelling formidler et nyansert bilde av begivenhetene i 1814. Elevene skal selv ta del i spillet ved å representere ulike grupper i befolkningen.

I tillegg til den kjærkomne økonomiske støtten fra Foreningen Norden og Fritt Ord er det mange som har bidratt, og mange bidrar også under selve gjennomføringen. Eidsvoll 1814 har bidratt med lån av utvalgte kostymer. Andre kostymer er sydd på Folkemuseet eller i England og Tsjekia. Andre igjen er innleid for anledningen. Bygdø Kongsgård har hjulpet til med rydding av kvist og kvast i Kongeskogen, så fortellerne får best mulig egnet plass til sin fortelling og til å ta imot klassene som både skal se og høre godt. Hver dag i uka som arrangementet foregår, er 15 fortellere, 15 omvisere, skuespillere, musikere, lydteknikere og sjauere i sving fra tidlig morgen for å ta imot hundrevis av elever. Det er ekstra gledelig at grunnlovsjubileumskomiteen og representanter for styret i Foreningen Norden deltar på åpningsarrangementet mandag 5. mai.

Både *1814 – Mirakelåret?* og *Historiedysten* er ressurskrevende undervisningsopplegg, både økonomisk og tidsmessig. Likevel – det er utrolig gøy og faglig inspirerende å gjennomføre dem, og begge to er vel verdt innsatsen!

Marit Berg er leder for Undervisningsseksjonen på Norsk Folkemuseum. Foto: Laila Meyrick Velour

Små ting – store sammenhenger:

Et te- og kaffeservise fra 1759

av Erika Ravne Scott og Kari Telste

Kaffe og te er i dag så selvsagt i norsk dagligliv og kultur at det er lett å glemme at disse to drikkene en gang var nye og fremmede. Det var først fra begynnelsen av 1700-tallet at norske stuer for alvor ble fylt av den eksotiske duften av te og kaffe. De nye drikkene ga nye sanseopplevelser, og førte samtidig med seg et rikholdig utvalg av eksklusive gjenstander i kinesisk porselen. I Norsk Folkemuseums samlinger finnes mange te- og kaffeserviser, og vi har valgt ett av servicene for å belyse hvordan varer fra fjerne verdensdeler inngikk i nye sosiale og globale sammenhenger.

DET STO ET BRYLLUP

Serviset i hvitt porselen med rød blomsterdekor i rokokko, og dobbeltmonogrammet MJ SC i gull er en del av Norsk Folkemuseums Thaulowsamling. Museumskatalogen oppgir at serviset er produsert i Kina omkring 1770, og at eier var fru Sara Juell, født Chrystie, i Arendal. Sannsynligvis er det produsert tidligere. Monogramserviser var vanlige bryllupsgaver, og ny forskning forteller at det er et «stel som Sara Chrystie fik i udstyr». Siden vi vet at bryllupet mellom Sara Chrystie og Morten Juell sto i 1759, må serviset ha gjort den lange reisen fra Kina til Arendal allerede i slutten av 1750-årene.

Sara Chrystie var datter av handelsmannen Andrew Chrystie og Margery Lawrie. Andrew Chrystie innvandret fra Skottland i 1717 og bosatte seg etter hvert i Moss. Han var en velstående kjøpmann, drev et malteri etter engelske forbilder og eide også ett av brennevinsbrenneriene i Moss.

Morten Juell var sønn av Christian Juell og Marthe Leth. Christian Juell var født i København og ble fogd i Østerdal, Solør og Odal. Sammen med broren Nicolai Juell drev Morten en omfattende handelsvirksomhet i Arendal, og brødrene hadde flere skipsparter. Søsteren Jenseanette Cathrine Juell giftet seg inn i den etablerte rederfamilien Herlowsøn i Arendal.

PORSELEN FRA KINA

Sara Chrysties bryllupsservise var spesialbestilt fra Kina. En av hennes yngre brødre var "super-cargo" og seilte på Ostindia. Kanskje var det han som hadde med bestillingen til Kina? Eller kanskje seilte en av hennes skotske slektninger med det engelske East India Company? Sikkert er det at dette er ett av de finest dekorerte porselensserviser fra 1700-tallet som finnes i Norge.

Det var nemlig ikke hvilket som helst porselen kvinner som Sara Chrystie ønsket seg. Nei, danske, svenske, nederlandske og engelske kinafarere seilte over verdenshavene med spesialbestillinger og -spesifikasjoner. I Kina gjorde kinesiske porselensmakere og -malere alt de kunne for å tilfredsstille de merkelige ønskene til europeiske kvinner om spesiell utforming av serviser og moteriktige dekorasjoner i siste europeiske stil.

Selv om Sara Chrysties servise er produsert i Kina, bærer det derfor med seg en bagasje som ikke er kinesisk. Ser vi nærmere på kopper, kanner og dekor er det ikke mye kinesisk ved noen av delene. Dekoren er i rokokko som var høyeste mote i Europa midt på 1700-tallet. Mens kineserne klarte seg med tekanne og en liten bolle for å drikke av, kunne ikke europeerne servere te eller kaffe uten fløte- eller melkemugge og sukkerkopp. Kopper med hank måtte de også ha.

I Kina ble te servert lunken i en hankeløs kopp. Europeeren fortrakk sin te og kaffe servert med sukker, fløte eller melk. Da smakte den bedre. For å få løst opp sukkeret måtte teen eller kaffen serveres kokende varm. Da ble det nødvendig å legge til noe nytt på koppen, nemlig hanken. Servisene måtte altså tilpasses europeisk smak, og til regler og konvensjoner utviklet for å servere de nye drikkene.

SELSKAPELIG ETIKETTE

I Arendal kunne Sara Chrystie dekke bordet med sitt eksklusive bryllupsservise og ta imot damer på visitt, så vel som mannens handelsforbindelser og andre prominente gjester. Selv om kildene mangler, er det ikke utenkelig at Sara på subtile måter viste fram sin skotske bakgrunn, og at hun utmerket seg blant andre fruer i Arendal med sine kunnskaper om britisk etikette. Serviset talte om familiens materielle velstand og dannelse, og var dermed med på å bygge status og sosiale forbindelser. Men serviset inngikk i mye større sammenhenger.

I Arendal, som i Christiania og København, Hamburg og Dresden, Amsterdam og London og andre europeiske store og små byer dekket kvinner te- og kaffebord med statusgjenstander. Utover 1700-tallet økte etterspørselen etter te og kaffe betraktelig, og kvinner ønsket seg i stigende grad eksklusive porselensserviser. Slik satte de verdenshandelen i bevegelse. Handelskompanier ble opprettet, og fra alle verdenshjørner strømmet store mengder te, kaffe, sukker og porselen til europeiske havner. Handelen blomstret, og det er ikke uten grunn at andre halvdel av 1700-tallet i Danmark-Norge ble kalt den florissante periode.

Sara Chrystie (1736-1773), ukjent kunstner, Thaulowsamlingen, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Morten Juell (1734-1797), ukjent kunstner, Thaulowsamlingen, Norsk Folkemuseum.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

GBLALE VARER – LOKAL PRODUKSJON

Dansk Asiatisk kompani ble opprettet i 1732 og sikret regelmessig import av kinesisk porselen til Norge. Det dreide seg ikke bare om bestillingsserviser, men også om det billigere kinesiske eksportporselenet, dekorert i blått og hvitt. Utover 1700-tallet ble kassevis og tusenvis av slike serviser importert fra Kanton. Nærmere fire femtedeler av porselenet som kom til København ble solgt på auksjon og reeksportert til andre europeiske land. På 1700-tallet var København det største handels-senteret for kinesiske varer i Nord-Europa.

Den store etterspørselen etter porselen ledet til en "keramisk besettelse" i hele Europa. Det ble drevet intense forsøk for å fremstille porselen og fravriste kineserne deres hemmelighet. Det første europeiske porselenet ble laget i Meissen i 1709. Meissenporselen var dyrt og eksklusivt, og den blå og hvite hollandske fajansen var et populært og billigere alternativ. Populariteten åpnet for hjemlig fajanseproduksjon. I København ble en fajansefabrikk anlagt i 1723, og i Norge i andre halvdel av 1700-tallet.

En av de meste kjente norske fabrikkene er Herrebø, som ble etablert i 1759 ved Fredrikshald (Halden). Det ble et kortvarig eventyr. Selv om produktene viste seg å være svært populære, var ikke foretaket noen økonomisk suksess og allerede i 1770 ble virksomheten lagt ned. Den Danske Porselinsfabrik (Den Kongelige Porcelainsfabrik) som ble opprettet i 1775 skulle bli et mer varig foretak. Fra starten produserte den store mengder serviser dekorert i blå underglasur. Kobolten til blåfargen kom fra Blaafarveværket på Modum.

Hovedhandelsvaren fra Kina var likevel ikke det ettertraktede kinesiske porselenet, men te. Skipene som lå i Kanton ble lastet med store kvanta te av ulik kvalitet. De to handelsvarene te og porselen utfylte hverandre på en utmerket måte. Te er svært lett, mens porselen er tungt. Porselen ble derfor brukt som ballast. Vel tilbake i Europa kunne kvinner fylle sine tedåser med forskjellige sorter te med eksotiske navn som "The de Bohe", "Ziong Ziong", "Heysan", "Congo", "Songlo", eller rett og slett keiserte og grønn te. Enkelte av tesortene var så dyre at de ble oppbevart i låsbare teskrin.

Økende etterspørsel etter te, kaffe, sukker og porselen fremmet ikke bare handel og hjemlig produksjon, men stimulerte også til kolonier. Danmark-Norge skaffet seg kolonier på de Vestindiske øyer, hvor de anla sukkerplantasjer. Regelmessig kom det skip til norske havner lastet med sukker fra dansk Vestindia: øyene St. Croix, St. Jan and St. Thomas. Kaffebløner kom bl.a. fra den vestindiske øya St. Martin som var delt mellom Frankrike og Nederland. Utover 1700-tallet var kaffe og te blitt hverdagsdrikker – i alle fall i høyere og midlere sosiale lag og i byene. Høye tollsatser førte likevel til at disse drikkene var utenfor rekkevidde for folk flest.

BITTERSØTT

Sukker var en etterspurt vare og har hatt en enestående økning i den internasjonale handelen gjennom flere århundrer. I Danmark-Norge var handelen med sukker strengt regulert. I utgangspunktet skulle alt råsukker fra koloniene raffineres i Danmark. Det betyr i praksis at sukkeret som kolonistene søtet

sine drikker med, var reeksportert til koloniene fra Danmark. Store formuer ble bygget opp på sukker, og i 1780 utgjorde sukker halvparten av eksporten fra Danmark. I Norge var det misnøye over den varierende tilgangen på sukker fra Danmark som hadde enerett på salg av sukker til Norge. Dette ledet til etablering av tre norske sukkerraffinerier på 1750-tallet i henholdsvis Bergen, Trondheim og Fredrikshald. Raffineriet på Fredrikshald hadde monopol på salg av sukker til blant annet Arendal. Samtidig var det fortsatt import av sukker fra Danmark.

De offisielle tallene for forbruk av sukker i Norge på denne tiden gir et ganske skjevt bilde. Høye priser og mangel på sukker ledet til utstrakt smugling, også i Arendal, hvor Morten og Nicolai Juell utgjorde en gruppe borgere som skulle passe på at fortolling av importerte varer foregikk etter reglene.

Det kan virke uskyldig nok å drikke te og kaffe, men uten slaver intet sukker! På 1700-tallet var disse varene integrert i den globale trekanthandelen, der millioner av slaver ble fraktet over havet fra Afrika til det amerikanske kontinent og de Vestindiske øyer. Plantasjene på de Vestindiske øyer hadde et umettelig behov for arbeidskraft. Blod, svette og tårer fra slavene ble bokstavelig talt fraktet med råsukkeret til Europa. Sukkeret ble tråknet med bare føtter som ledet til kutt og sår, varmen fikk dem til å svette og utvilsomt ble det felt tårer.

Mange skip fra Arendal seilte til St. Croix med varer til koloniene og returnerte med råsukker, som regel til København. De var ikke direkte involvert i slavehandelen fra Afrika, men sjøfolk og offiserer tilbrakte lang tid i koloniene før skipene returnerte. Snakket de om opplevelsene over en kopp te eller kaffe hos familien Juell, mens de forsynte seg fra sukkerkoppen? I 1768 inntraff en hendelse som de vil ha snakket om. Slaveskipet Fredensborg gikk på grunn utenfor Arendal. Hele besetningen og to afrikanske slaver ble reddet. Skipet var på sin siste del av trekanthandelen og kom fra St. Croix med sukker, tobakk, kanelbark, bomull og mahogni. Auksjonen etter forliset må ha vært en stor begivenhet i Arendal som på det tidspunktet hadde 1540 innbyggere. Slaveriet og trekanthandelen hadde kommet dem nærmere.

Sara Chrysties kinesiske te- og kaffeservise rommet te fra Kina og kaffe og sukker fra Vestindia, og ikke å forglemme lokal melk og fløte. I hjemmet til Sara og Morten møtes det lokale og det globale og familien Juells horisont strakte seg langt ut over

Arendals grenser. Slik sett kan museenes rikholdige samlinger av te- og kaffeserviser ses som inngang til å belyse hvordan varer fra fjerne verdensdeler inngikk i komplekse sosiale, økonomiske og globale prosesser. Små ting kan bevege verden.

Erika Ravne Scott er førstekonservator i Kulturhistorisk avdeling ved Norsk Folkemuseum.

Kari Telset er førstekonservator i Kulturhistorisk avdeling ved Norsk Folkemuseum.

KILDER OG LITTERATUR

- Abbot, Elizabeth 2008. *Sugar. A Bittersweet History*. London: Duckworths Publishers.
- Bernstein, William J 2009. *A splendid exchange. How trade shaped the world*. New York: Grove Press.
- Diesen, Einar 1973. *Slekten Herlofson gjennom 400 år*. Oslo. Digitalarkivet.no: Østfold fylke, Moss, Ministerialbok I 2 (1753-1779)
- Eilstrup Per og Nils Eric Boesgaard 1974, *Fjernt fra Danmark. Billeder fra vore tropekolonier, slavehandel og kinafar*. København: Lademann.
- Grandjean, Bredo L. 1965. *Dansk Ostindisk Porcelæn. Importen fra Kanton ca. 1700-1822*. København: Thaning & Appels forlag.
- Huitfeldt, Johanne 1993. *Ostindisk porselen i Norge*. Oslo: C. Huitfeldt Forlag.
- Hutchison, Ragnhild 2009. Fra en sjelden kopp til kannevis – noen trekk i spredningen av søt kaffe og te ca 1750-1850. *Heimen. Lokalhistorisk tidsskrift 4-2009*, side 305-316.
- Johannessen, Randi M. 1983-84. "Kinesisk porselen og tollregnskaper". *By og bygd: Norsk Folkemuseums årbok*. Oslo, 1983-84, side 129-142.
- Johannessen, Randi M. (udatert). Upublisert manuskript.
- Johannessen, Randi M. Avskrifter av tollregnskaper fra norske havner på 1700-tallet.
- Mintz, Sidney W. 1986. *Sweetness and Power. The Place of Sugar in Modern History*. USA: Penguin Books.
- Opstad, Lauritz 1959. *Herrebøe Fajance Fabrique*. Et norsk industrieventyr fra rokokko-tiden. Sarpsborg: Aktieselskapet Borregaard
- Svalesen, Leif 1996. *Slaveskipet Fredensborg og den dansk-norske slavehandel på 1700-tallet*. Oslo: Cappelen.
- Thaulowarkivet. Norsk Folkemuseum
- Tjøtta, Tonje 2012. *Kapteinens storstue*. Masteroppgave i kulturhistorie. Institutt for kulturstudier og orientalske språk, UiO.

GJENSTANDER FRA SERVISET

Sara Chrysties te- og kaffeservise. Bare deler av serviset er bevart: en kaffekanne og en mindre kanne, antakelig til melk, en sukkerkopp, en fløtemugge, to tedåser, en spillkum, flere skåler, asjetter og fat, foruten 15 kopper av ulik størrelse. Et komplett te- og kaffeservise ville vært større. Det er tedåser, men tekannen mangler. Thaulowsamlingen, Norsk Folkemuseum. Foto: Anne-Lise Reinsfelt og Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Har du lyst til å bidra til at Sara Chrysties og Morten Juells servise og videre utforskning av denne spennende historien blir del av utstillingen? Da kan du «adoptere» serviset ved å gi en gave til museet.

Ta kontakt med
Erika Ravne Scott, 22 12 37 00
erika.ravne.scott@norskfolkemuseum.no
eller Inger Jensen, 22 12 37 00
inger.jensen@norskfolkemuseum.no

Eller betal inn til konto 1600 42 53837 og merk innbetalingen 305 2249 Kaffeservise.

Val av etternamn – nokre smakebitar

av Line Grønstad

Etternamn har gått frå å vere tilnamn som skildra personen på ulike måtar, til å bli bestemt av namnelover. Norsk etnologisk gransking sine meddelarar har delt sine erfaringar og tankar rundt eigne og andre sine namneval.

For to år sidan sendte Norsk etnologisk gransking ut ei undersøking tilknytt stemmerettsjubileet i 2013. Eitt av spørsmåla handla om val som folk har gjort opp gjennom livet sett i lys av kjønn. Fleire fortalte om korleis dei hadde bytta eller heldt på etternamn. Eg vart nysgjerrig på emnet, og våren 2014 sendte vi difor ut ei undersøking der vi spurte om val av mellomnamn og etternamn.

Det har komme inn over 330 svar i skrivande stund som skildrar kva folk har valt av namn, og kva som gjorde at folk har valt som dei har. Namnevala har dei gjort i ulike kontekstar, prega mellom anna av namnelover, oppfatningar av tradisjon, og av identitet. Oftast har det vore snakk om kvinners endring av namn, men her og der har menns namneendringar også blitt skildra, og kva skal barna heite? Her vil eg komme med nokre smakebitar frå svara på undersøkinga, og sjå dei i samanheng med namnelovene.

NAMNELOVENE

Tidleg på 1900-talet rådde det namnekaos her i landet, skal ein tru forarbeida til den fyrste namnelova som kom i 1923. Soren-skrivaren i Ringerike vart sitert slik:

– Man kan saaledes ofte paa en og same Dag se en Person underskrive sig først Nils Olsen og saa Nils Pedersen. Og Enker og gifte Koner varierer med 4 Navne respektive efter Far, Bedstefar, Mand og Svigerfars Fornavn. Hvis Maren er Datter av Hans Nilsson og gift med Per Jenssøn, kalder hun sig vexelvis Maren Hansdatter, Hansen, Nilssen, Persen og Jensen.
(Ot.prp.nr.12, 1922:3)

For å få kontroll over folk vart det sett som nødvendig å lage lover som sikra at same person gjekk under eitt og same namn. Kvinner og barn fekk no etternamnet til ektefellen og faren, ofte namnet på garden eller i form av eit sen-namn. Kvar familieining skulle heite det same, ein tradisjon som hadde slått gjennom i dei høgare klassene i samfunnet utover på 1800-talet. Ved å følgje den mannlege linja skildra namnet slektene, vart det meint. Ein av meddelarane skildra dei ulike namna faren hadde slik:

– Min far het Jensen i ungdommen, samme etternavn som sin far. Da han reiste til sjøs måtte han skifte etternavn til Pedersen siden faren het Peder Jensen! Dette var i mellom-

Denne familien let vere å bruke etternamn. Bildet er frå 1860-talet, og viser Oscar (1829-1907), hertug av Östergötland, som seinare vart Oscar II, Sverige og Noregs konge, og familien hans. Foto: Eurenus & Quist / Norsk Folkemuseum

krigstiden. Senere tok han og søsknene navnet Haugen etter husmannsplassen de vokste opp på. På folkemunne ble han kalt «Erling i Sandvika» siden han bodde i mange år et sted som het Sandvik. Kvinnfolkene tok uten unntak etternavnet til ektemannen.
(Mann, fødd 1948, 43856)

Mykje har skjedd sidan meddelaren vart fødd. Etter at personnummer vart innført i 1964 var det ikkje lenger like viktig å skilje folk frå kvarandre med hjelp av namn. Omsyn til likestil-

Samen Anders Myrnes med familien frå 1956. Foto: Anni Fürst, Norsk Folkemuseum

ling mellom kjønn vart samstundes sterkare. Det vart enklare for kvinner å halde på etternamnet sitt, og for menn å ta konas etternamn. Det skjedde rett nok til stor debatt i media. Familien som institusjon var truga, meinte mange. Oppmjukinga av dei gjeldande lovene skjedde med lovendringar i 1949, og den nye namnelova i 1964 og endringane i 1979. Likevel var det fyrst med 1979-lova at både kvinner og menn aktivt måtte seie frå for å endre namn. Fram til då var hovudregelen at kvinner måtte seie frå om dei ville halde på namnet sitt. Tanken om at namneendring til mannens etternamn skjer av seg sjølv, såg vi også blant nokre av dei yngre meddelarane våre:

– Jeg er gift og hadde planer om å bytte etternavn til mannen min sitt. Jeg trodde dette ble registrert automatisk, men det blir det jo ikke – så da – fem år senere – har jeg fortsatt ikke gjort noe med det. Nå synes jeg i grunn det er helt ok å ha mitt eget navn, så om jeg skal ta mannen min sitt en gang i tiden, så beholder jeg nok mitt eget i tillegg. Barna våre har mannen min sitt navn, det falt seg mest naturlig.
(Kvinne, fødd 1977, 44245)

Fridomen til å velje kva namn ein kan ta vart enno større enn før, med namnelova frå 2003 som gjeld i dag. Til dømes kan sambuarar ta kvarandre sine etternamn om dei har budd i lag i to år eller har barn saman. Berre få av dei som har svara har skildra dette som ei moglegheit, og då helst når barn har komme til verda. Ei kvinne med sambuar skreiv:

– Vi har snakket om å ta samme etternavn om vi en dag skulle få barn, og ettersom han har en sønn fra tidligere med sitt etternavn, så vil det være naturlig at jeg tar hans navn. Hvilket etternavn jeg har er ikke så farlig, og jeg vet at han også kunne tatt mitt navn, men ønske om å ha et felles etternavn på vår familie er det som betyr noe.
(Kvinne, fødd 1986, 44154)

Ein kan ta etternamn som har vore i bruk tidlegare i slekta tilbake til tippoldeforeldra, særskilt med tanke på kvenar og samar der fornorskingsprosessar har gjort at familiar har bytta til norske etternamn.

–Det nye navnet ble konstruert ut i fra det som oldefaren til min mann ble kalt. Dette navnet står ikke i noen offentlige dokumenter. Øvrigheta (prester) brukte bare norsklydende navn i sine opptegnelser; slik ble alle samer skrevet inni kirkebøkene med –sen-navn etter sin far. Jeg føler det bedre med dette nye slektsnavnet enn det gamle –sen-navnet. Det IDENTIFISERER oss og gir en tilknytning og er sterkt identitetsskapende for oss alle.
(Kvinne, 1954, 43932)

Frå 2003 har ein fått høve til å ta ektefellens eller sambuarens etternamn inn som eige mellomnamn. Tidlegare kunne ein berre ha sitt eige etternamn som mellomnamn, og måtte dermed ha ektefellens som etternamn om ein ønskte å ha same namn. Framleis er det mange par som vel slik 1923-lova sa, at

kvinnas tar mannens etternamn, med eller utan sitt gamle etternamn som mellomnamn. I ei undersøking frå SSB gjennomført i 2003, var det 80 % av kvinnene som tok mannens namn sist i ekteskap (Noack, 2005).

TRADISJONAR OG IDENTITET

Fleire av kvinnene som fortalte at dei bytta til ektefellens namn har grunna det med tradisjon. Andre kvinner meinte det var eit romantisk val som spegla trua på kjernefamilien som vart danna ved giftarmål. Mange ønskte velkommen ein ny felles identitet med mann og barn.

– Jeg byttet etternavn ved giftermål. Da valgte jeg å ta mannens etternavn som vårt felles etternavn, og i tillegg beholdt mitt gamle etternavn nå som mellomnavn. Han tok ikke mitt gamle etternavn som mellomnavn, men barna våre har min kombinasjon. Jeg valgte det for å markere at vi er en enhet i familien, og at vi er gift, og ikke samboere. Jeg ønsket at familien skulle ha samme etternavn, og det var viktigere for meg enn for mannen min, altså skiftet jeg. (Kvinne, fødd 1977, 43848)

Denne måten å tenke forhold og romantikk på var fråverande hos dei aller fleste mennene. Sidan det virka viktigare for kvinner enn for menn, såg fleire kvinner det som naturleg å bytte namnet sitt. Refleksjonar og tankar rundt kva ein skulle heite var det mange av kvinnene som hadde gjort seg, og ikkje alle ønskte å bytte.

– Husker at jeg tenkte mye på det som barn, trodde da jeg måtte la være å gifte meg eller måtte finne en ektemann med samme etternavn for å slippe å bytte. (Kvinne, fødd 1966, 44159)

Forventningane frå samfunnet og det denne kvinna såg rundt seg var med på å gjere at ho trudde ho ikkje kunne halde på sitt eige namn. Mange la mykje identitet i namnet som ein har hatt heile livet.

– Da jeg giftet meg på midten av 1990-tallet beholdt jeg etternavnet mitt. Den viktigste grunnen var at det føltes helt feil å bytte navn, for navnet jeg hadde hatt i tjuefem år var jo meg, min identitet. (Kvinne, fødd 1969, 44158)

Kjensler handla også om kva familie ein kjende seg som del av. For nokre vart det den nye familien, men for fleire var det viktig å markere kva familie dei kom frå, om det var farsslekta, morsslekta eller begge.

– Jeg og mine brødre har alle kun pappas etternavn, men mamma har sagt nå at hun skulle ønske hun hadde gått inn for at vi skulle ha begge, så det syntes at vi var like mye av hennes slekt som av pappa sin. (Kvinne, fødd 1985, 43852)

Synleggjering av slektene var viktig, og det var fleire som ikkje ønskte å velje vekk nokre av dei. For andre var det motsett.

Fleire valde vekk ein del av slekta, som ei slags straff eller markering.

– Etternavnet ble endret fordi jeg ikkje hadde noen god kontakt med min far, og endret dermed til min mors namn. (Kvinne fødd 1979, 44250)

Identitet handla for mange om kva andre kjente dei som. Fleire som gifta seg seint, eller som planla karriere der namnet ville vere viktig, til dømes ved publikasjonar, var opptekne av å halde på sitt opphavlege etternamn. Namnebytte førte til praktiske problem ved andre høve også, det var mykje vanskelegare å finne att kvinner enn menn etter ei stund. Samstundes var det eit poeng for fleire kvinner å ha same etternamn som barna for kommunikasjonen med barnehage, legen og andre. Det var det få eller ingen menn som nemnde.

KVA GJER MENNENE OG KVA MED BARNNA?

Det er likevel fleire menn som har bytta, eller som kom med refleksjonar rundt namneval.

– Er ikke gift, men ser for meg at jeg nok hadde ønsket at ektefellen skulle beholdt sitt eget etternavn i utgangspunktet. Dette fordi det er mer i tråd med et likestilt ideal – en kvinne er ikke en manns eiendom og hun defineres ikke (bare) gjennom den hun er gift med. (Mann, fødd 1980, 44148)

Refleksjonane var gjerne på vegne av partnar. For svært mange menn som har svara var det sjølv sagt at dei ikkje sjølv skulle bytte namn, og i motsetnad til kvinnene så har dei ikkje sett behovet for å forklare eigne val.

– Har ikke noe ønske om at partner/kone skal ta mitt navn, med mindre hun ønsker det selv. Mine barn har fått mitt etternavn, og ikke mors. Dette var mors valg. (Mann, fødd 1974, 43854)

Det var ikkje han som avgjorde kva namn som skulle nyttast, tvert om var det mora til barna som gav barna hans namn. Moglegheita at han skulle bytte namn nemnde han ikkje, og heller inga grunngeving av kvifor han heldt på sitt eige namn. Det var sjølv sagt for menn, og det var få som skreiv noko om det. På same vis var det sjølv sagt i fleire av svara til kvinnene, at dei skulle ta mannens etternamn og at barna skulle få farens etternamn.

– Jeg føler at det ikke lenger er de samme forventningene til at kvinner skal ta sin manns etternavn, men tror likevel at jeg som kvinne ville gjort det, ettersom det sender et tydeligere signal om at man er gift og ikke samboere. (Kvinne, fødd 1992, 43879)

– Eg har ikkje bytt namn, fordi eg ikkje er gift. Om eg gifte meg, så ville eg bytt namn fordi eg synest det er viktig at borna mine har det same etternamnet som meg. (Kvinne, fødd 1975, 44246)

Ein måte å få same namn som barna er at alle tar mannens etternamn, også kvinna. Ein annan måte er at barna får mors etternamn, også mannen. I følgje ei undersøking gjort av SSB i 2003, meinte 72 % at barna burde få farens etternamn, eventuelt med mors etternamn som mellomnamn (Wiik, 2005). Av dei som valde annleis, opna 2003-lova for bruk av mellom anna bindestrek. Slik kunne ein unngå at det eine namnet vart rekna som mellomnamn formelt sett.

– Jeg byttet etternavn da jeg giftet meg i 2010. Det var fordi jeg ville ha samme etternavn som min mann og mine barn. Mannen min tok også mitt etternavn, så vi og barna har mitt og hans etternavn. Vi har ikke bindestrek mellom etternavnene, noe jeg angre litt på, siden mitt etternavn nå regnes som mellomnavn (i folkeregisteret). (Kvinne, fødd 1982, 44239)

Mange av kvinnene meinte det var viktig for dei å vidareføre namna sine, og den beste måten å gjere det på var å gje dei til barna. I fleire av svara var det uklart kva meddelarane meinte med dette når dei skreiv at barna har fått begge sine etternamn. Kanskje er det for mange vanskeleg å skilje mellom etternamn og mellomnamn? Slik lova er i dag har mellomnamnet mindre juridisk vern, og blir i praksis ofte redusert til ein bokstav eller forsvinn frå bruk. Mange kvinner ønska å halde på etternamnet sitt, og heldt på det som mellomnamn. Ved å legge til mannens namn etterpå, så mista dei på nokre vis etternamnet sitt.

– For min egen del bærer jeg på en sorg over mitt eget (etterhvert i generasjonene, tapte) slektsnavn. Men sånn må

Sonen til forfatteren fekk etternamnet avgjort av kron og mynt. Slik vart farens etternamn til mellomnamn. Foto: Line Førre Grønstad

det jo være når vi legger slik vekt på å ha felles navn... og en kvinnes navn er det krevende å ivareta i generasjoner... Disse mellomnavnene gjør godt å ha «her og nå», men de forsvinner «ut av slekta» i løpet av et par generasjoner. Det er rett og slett en trist sak... Jeg kjenner at jeg vil gråte enda en skvett over dette... (Kvinne, fødd 1954, 43932)

Det var fleire kvinner som gifta seg på 1970-talet som heldt på eige etternamn, og som no har døtrer som tek ektefellens namn når dei gifter seg. Ein ektemann og far fortalte:

– For 20 år siden fikk jeg barn med min daværende samboer/ektefelle. Med hennes bakgrunn fra Kvinnefronten koblet til mine meninger, var det naturlig at barna fikk hennes etternavn, med mitt etternavn som mellomnavn. [...] Jeg har en datter som beholdt sitt etternavn ved inngåelse av ekteskap, en annen datter tok mannens etternavn, og en svigerdatter byttet til min sønns etternavn. Jaja, en av tre er vel ikke helt galt... Barna i disse tre ekteskapene har alle fars etternavn. (Mann, fødd 1944, 44126)

Det kan synast som at trenden der kvinner tar ektemannens etternamn er på veg opp igjen utan at det finst tal som bekreftar dette. I 2003, før den nyaste namnelova fekk særleg effekt, fann SSB at 80% av gifte kvinner tok mannens etternamn som etternamn, med eller utan sitt tidlegare etternamn som mellomnamn. Sjølv om mange lever i sambuarskap og ikkje bytar namn då, var det mange kvinner som planla å bytte når dei skulle gifte seg av meddelarane våre. Det som tidlegare var snakk om likestilling, har no blitt til eit romantisk val knytt til ekteskap for fleire. Det sjølv sagte etternamnet som skal veljast for familien og for eventuelle barn er framleis, eller på ny, mannens.

Line Grønstad er konservator i Kulturhistorisk avdeling ved Norsk Folkemuseum. Hun arbeider med kulturhistorisk dokumentasjon og forskning, i første rekke knyttet til Norsk etnologisk gransking sitt materiale.

KJELDER

Svar på spørjeundersøkinga S64 Val av etternamn (2014)

Noack, Turid og Wiik, K. Aa. (2005) Navnevalg ved giftermål? Likestillings siste skanse. I: *Samfunnsspeilet* 5.

Ot.prp.nr.12. (1922) Om utferdigelse av en lov om personnavn. Christiania: Justis- og Politidepartementet.

Wiik, Kenneth Aaskaug (2005) Hva skal barnet hete? Det blir gjerne fars etternavn. I: *Samfunnsspeilet* 6.

NEG takker for støtten

av Line Grønstad

Norsk etnologisk gransking har siden 2011 arbeidet med å modernisere og effektivisere arbeidsmåten vår. Til støtte i dette arbeidet har vi fått 100 000 kr av Norsk Folkemuseums Venner. Det er vi svært glade for, og vi skal her fortelle litt om hva pengene går til.

Siden 1946 har Norsk etnologisk gransking dokumentert kulturhistoriske forhold fra levende minne med bruk av spørrelister, altså skriftlige, kvalitative spørreundersøkelser, om ulike temaer. Så langt har vi fått inn over 44 000 svar fra meddelerne våre! Hele tiden har vi jobbet for å skaffe flere som vil skrive for oss. Tallet på meddelere har variert. I 2011 var det rundt 200 personer som mottok undersøkelsene, og vi fikk inn mellom 50 og 70 svar på hvert tema. Å delta er frivillig og ubetalt, og folk har svart på temaene de ønsket å skrive om. Fordelen med å få folk til å skrive egne tekster om temaer som engasjerer dem, er at vi dermed får tak i både faktaopplysninger om dagliglivets historie, og den store variasjonen i de ulike perspektivene folk har.

De 200 faste meddelerne har vært en flott gjeng, og vi har ønsket å få med enda flere folk, med enda flere perspektiver.

Denne PC-en er fra 1984, og er ei Commodore Business Machines (CBM). Begge foto: Norsk Folkemuseum

Det betyr at vi trengte å gjøre det enklere å svare på undersøkelsene. De opprinnelige 200 fra før 2011 får stort sett fremdeles undersøkelsene på papir. I tillegg begynte vi med å sende ut spørreundersøkelsene elektronisk blant annet gjennom sosiale medier, medieoppslag, og gjennom medlemslister til relevante foreninger.

For hver undersøkelse er det nye mennesker som ønsker å motta undersøkelsene våre. I skrivende stund har vi økt tallet på mottakere av undersøkelsene våre til 1100! Vi har gått fra å få 50 svar til det foreløpige høydepunktet 759, og de fleste undersøkelsene ligger på mellom 300 og 400 svar.

Det verktøyet vi bruker for å innhente elektroniske svar heter Survey Monkey. Det er en spørreskjematjeneste som er spesielt tilrettelagt for å sende ut undersøkelser der resultatene kan presenteres som statistikk og grafer. Elektroniske undersøkelser kan oppleves begrensende og oppfordrer ikke til å skrive langt og beskrivende, men kort og konsist. Vi har prøvd oss fram, og kommet fram til muligheter i tjenesten og måter å formulere undersøkelsene på, som til en viss grad kompensere for disse manglene, men ideelt er det ikke. I tillegg har vi en stor jobb med hvert enkelt svar som kommer inn til oss. Det tar mellom 3-5 minutter å registrere og arkivere ett svar. Da sier det seg selv at det tar tid å ta i mot og gjøre tilgjengelig alt materialet som kommer inn.

Midlene som Venneforeningen har gitt oss skal brukes i prosessen for å utvikle en god løsning for innsamling av kvalitativt materiale. Vi har allerede fått beskrevet et konsept for hvordan spørreundersøkelsene kan se ut for den som skal svare. Veien videre skjer i flere trinn. Spørreundersøkelsene, slik de skal fremstå for meddeleren, må utvikles ferdig. Så trenger vi en effektiv måte å ta i mot undersøkelsene når de skal inn i arkivet vårt. I tillegg ønsker vi å kunne vise resultater av forskningen på emnene som er spurt om, og at de som er interesserte i materialet kan se det i sammenheng med materiale om de samme emnene fra andre kilder også. Etter hvert tenker vi på å inngå slike samarbeid over landegrensene til de andre tradisjonsarkivene i Norden og gjerne Europa for øvrig.

Vi har en lang vei å gå. Midlene fra dere gjør det mulig for oss å komme noen viktige skritt videre. Disse pengene er også kjærkomne for oss fordi de gir oss anledning til å søke etter flere penger. De fleste som støtter slike prosjekter krever nemlig en viss egenandel i prosjektene. Vi er takknemlige, og ser fram til å kunne fortsette å sende ut undersøkelser om store og små temaer, og til å fortelle om det som kommer inn i framtidige utgaver av Museumsbulletinen.

Line Grønstad er konservator i Kulturhistorisk avdeling ved Norsk Folkemuseum. Hun arbeider med dokumentasjon og forskning, i første rekke knyttet til NEG sitt materiale.

Ibsens flosshatt – en fryd for øyet

av Bergljot Øyrehagen Geist

Ibsenmuseet feiret i år dramatikerens bursdag, med utstillingsåpning 20. mars. Utgangspunktet og temaet for utstillingen er Henrik Ibsen og flosshatten.

Hattedesigner Anne – Kathrine Amundsen har selv en stor fascinasjon for denne hatten som har en streng, men elegant form. Hun har alltid drømt om å lage en flosshattutstilling, og da muligheten bød seg, så var Ibsenmuseet den perfekte ramme. Utstillingen består av 19 flosshatter.

Utstillingen er inspirert av Ibsens liv og virke. Som et eksempel på dette er Livets hatt som kan minne om et titteskap, og viser kjente og kanskje mindre kjente sider ved dramatikerens liv og arbeide. Designeren håper med denne hatten å skape undring og nysgjerrighet. På en annen hatt er det silketrykk med tre strofer fra et hyllingsdikt den svenske forfatteren Carl Snoilsky skrev til Ibsen på hans 70 – årsdag.

Selv om mange av hattene er preget av Ibsen, er en del av flosshattene også kun til fryd for øyet, men laget med materialer og mønster som til en viss grad gjenspeiler tidsepoken som Ibsen virket i. Amundsen har derfor valgt å bruke mye naturmaterialer, så som silke, pil, strå, filt og skinn. Det er flere oppsiktsvekkende hatter inspirert av at Ibsen var lett synlig i bybildet der han gikk med den høye blanke flosshatten sin. Som en kontrast til naturmaterialene er det derfor også benyttet kunstmaterialer som plexi, akryl og swarovskikrystaller.

IBSENS HATT

Henrik Ibsen var lett gjenkjennelig i bybildet der han spaserte ned gaten korrekt antrukket med flosshatt, frakk og stokk. Dette var langt fra den litt slitne dramatikerens utslitte sko, hullete frakk og uflidd skjegg som forlot Norge i 1864. Forvandlingen kom med honoraret Ibsen fikk for Brand (1866). Da fornyet Ibsen garderoben og anla det karakteristiske kinn-skjegget, som sammen med flosshatten ble hans kjennemerke. Flosshatten ga høyde til mannen, noe som var viktig for Ibsen med sine 161 cm.

Ibsen gikk til innkjøp av flere typer hatter. I Roma 1864 anskaffet Ibsen seg en bredbremmet hatt med himmelblått for til beskyttelse mot solen. Av nordiske venner fikk hatten navnet «den blå grotte». Italienerne ga Ibsen tilnavnet «il Capellone» (den store hatt), og det er denne hatten den svenske dikteren Carl Snoilsky skriver om i et hyllingsdikt til Ibsens syttiårsdag.

HATTENS Plass I IBSENS DRAMATIkk

Hatten går igjen i mange av Ibsens stykker, og brukes ofte som situasjonsmarkør. Den skulle alltid være på utendørs, tas av og bæres i hånden når man kom inn. Kommer den mannlige rollefiguren inn med hatten i hånden, viser den at vedkommende kommer utenfra. Tar han den på seg, vil karakteren sannsynligvis forlate scenebildet. I Vildanden (1884) finner ikke

Flosshatt med bunadsbroderi fra Telemark.

Hjalmar hatten sin da han vil forlate familien for å leve i sannhet etter å ha funnet ut at virkeligheten ikke er slik han trodde. Han forlater da heller ikke scenen, og bildet av Hjalmar som en tragikomiskfigur forsterkes.

Hjalmar

... Å nei, jeg får nok ud i stormen og snékavet, – gå fra hus til hus og søge efter ly for far og mig.

Gina

Men du har jo ingen hat, Ekdal! Du har jo mistet hatten.

Hjalmar

... En hat må skaffes til veje. (tar et andet stykke smørrebrød) Der må gøres anstalter. For jeg har da ikke sinde at sætte livet til heller.

Flosshatt forekommer bare i ett av Ibsens dramaer, En Folkefiende (1882), og da i en scenebeskrivelse i 2. akt:

Bogtrykker Aslaksen i forstuedøren. Han er tarveligt men anstændigt klædt, i sort, med et hvidt, noget krøllet halstørklæde, handsker og floschat i hånden.

Utstillingen "Ibsens flosshatt – en fryd for øyet" står ut 2014.

Bergljot Øyrehagen Geist er fagkonsulent ved Ibsenmuseet.

KILDER

Anne – Sofie Hjemdahl (red): *Ting om Ibsen*, Oslo 2006
Henrik Ibsens Skrifter, bind 7 og 8, Oslo 2005-2010

Tordis

av Ole Jørgen Schreiner og Ida Løkken Anstensrud

Vi som har kjent Tordis i den tiden hun har vært hos oss, har lyst til å komme med noen minneord om fjordingen vår, som har vært en så viktig formidler gjennom nesten 19 år på museet.

Like før jul i fjor ble hun halt, noe vi jo håpet var forbigående. Selv om hun begynte å bli gammel til hest å være, håpet vi å kunne beholde Tordis i enda noen år. Det viste seg dessverre å være kronisk på grunn av forkalkninger i bakbeina, og vi måtte med tungt hjerte avlive henne på nyåret.

Tordis har vært en stor ressurs for formidlingen av et levende museum. For mange av oss ble hun en god kollega og for våre besøkende, som møtte en usedvanlig omgjengelig og rolig hest, har hun vært en miljøskaper. Hun lot seg klappe og lot panneluggen bli flettet, og ble hun lei all oppmerksomheten, trakk hun seg bare litt unna og snudde rompa til. Tordis har med sitt trygge og samarbeidsvillige vesen gjort det mulig for oss historiske bønder å prøve ut ting vi ikke kan, og å få testet ut gamle hesteredskaper og tradisjoner.

Tordis kom til museet tidlig på sommeren 1995. Hun kom fra Thoen gård på Ringerike og hennes egentlige navn var Thoen Linda. Navnet Tordis fikk hun av oljeselskapet Saga som ga museet midler til kjøp av hest. Hun var født i 1989 og som 6-åring var hun alt godt innkjørt og med bred erfaring. Hun deltok i OL på Lillehammer og der stilte de strenge krav til hestens egenskaper, de skulle være trygge og lydige.

Om hun ikke tok noen gullmedalje i OL, var det ikke tvil hos oss som besøkte henne en maidag i 1995: Hun gjorde et umiddelbart godt inntrykk og vi lot oss sjarmere.

Første sommeren hadde hun med seg føll, en liten hingst, Thoen Lindo. Det var litt ekstra arbeid med denne rabagasten. Men Tordis tok seg godt av ham. Det ble ikke så mye kjøring den første tiden, det var ikke lett å skille føllet fra mor. Han var også en villstyring som ville leke, og med kløe i tennene så bet han i alt som bød seg. Litt voldsomt kunne det bli av og til.

Museet mistet sin egen stall da det nye besøksenteret med Stortingets hus ble bygget i 1994, så første vinteren sto hun på Kongsgården. Dette var før rideskolen og sammenslåing med museet. Stallen bestod av veterinærhøyskolens vaksinasjonshester og lå der sauefjøset er i dag.

I de første årene ble hun satt bort om vinteren. En vinter var hun ved en rideskole på Eiksmarka, siden i Nannestad. Så etter hvert var hun på rideskolen på Bygdø Kongsgård. Det var stusselig å sende henne langt bort. Selv om det ikke var så mye å gjøre vinterstid, var det alltid kjekt å kunne kjøre henne regelmessig eller ta en ridetur, for slik å bli kjent og gjøre Tordis trygg i sitt nye miljø.

Hesten har vært med omtrent siden museet kom til Bygdøy og bidratt til gjenoppføring av bygningene i Friluftsmuseet og

Tordis på et av sine mange oppdrag. I vognen sitter Dronning Sonja og Japans Keiserinne Michiko. Turen i Friluftsmuseet var under det Japanske keiserparets besøk til Norge i mai 2005.

Alle foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Tordis var trygg og god og elsket av barna på ferieskolen i Friluftsmuseet.

med transport av materialer. Mange av gjenstandene i våre samlinger er nok hentet med hesteskys på Øst- eller Vestbanen. Navnet Norsk Folkemuseum ble malt på siden av vognen, og dette hindret kjøringen i å bli stoppet av streikevakter under en streik tidlig på 1920-tallet, antakelig jernstreiken i 1923-24, som har vært en av de mest omfattende streikene i Norge.

I Anden beretning om Ladegaardsøens hovedgaard, med hans Majestet Kongens naadigste tillatelse utgivet 1872. Ved Agronom H. Tvetter, Bruksfuldmektig kan man lese om hesteholdet på Bygdø Kongsgård. Han hevder at hesten er lite lønnsom om den ikke er i arbeid opp i mot 250 dager i året. Den tiden hadde gården 7-8 hester, en som bare arbeidet i parken og en til kjøring av melk. En hest pr. 100 mål jord mente han var i overkant, men det var alltid unghester som måtte spares.

Hesten har alltid hatt en sterk posisjon, og vært et statussymbol. Noe av grunnen til dette er nok det nære forhold som ble mellom hest og kjører. Inspektør Einar Tveit forteller at museet fikk traktor først midt på 1970-tallet, inntil da var hesten et viktig redskap til transport og snøbrøyting og alt tyngre arbeid. Tidligere, fortalte inspektør Lars Markhus, kunne museet berge høy til hesten så det rakk til godt ut på nyåret, resten måtte kjøpes. Nå henter vi bare en ball på kongsgården ved behov.

Tiden endrer seg og det gjør museet også. Å minnes Tordis er også å minnes tiden. Vi forvalter en kulturhistorie, og vi skriver selv vår egen. Gjennom snart 120 år har virksomheten vi tilhører arbeidet for det samme, - eller? Vi har langt på vei det samme formålet, men målet og utfordringene endrer seg slik vi også endres, og rollene til folk og dyr er en annen nå.

Det historiske landbruket ved museet har de siste årene fått større plass, både i bemanning og aktivitet. Her har Tordis vært en sentral bidragsyter. Hun var en tålmodig læremester og gikk villig med på alle de uvante arbeidsoppgavene som skulle prøves ut i formidlingsøyemed.

Store deler av jordbruket ved museet ble gjort med Tordis i draget, slodding av pløgsla, harving, såing og tromling. I høyonna var det ingen sak å slå graset med Tordis i fint driv foran nyslipte kniver i slåmaskina. Og når hesjene var tørre var det tradisjon å kjøre inn høyllassene med ferieskolen. Da var Tordis i sitt ess, rolig og sterk foran en bugnende høyvogn med små og store onnearbeidere på alle kanter. Vakrere formidling i

Friluftsmuseet går det vel ikke an å få.

Når potetene måtte hyppes var også Tordis god å ha. Hun gikk fjellstøtt mellom potetfårene som om hun ikke skulle ha gjort annet. Ellers brukte vi henne til all slags frakting og henting, bl.a. for kjøring av mange vedlass til de forskjellige husene og for kjøring i tømmerkogen for å frakte gjerdevirke.

En annen uvurderlig innsats hun gjorde for museet var de mange eksterne oppdrag hun fikk. Med henne på laget kunne vi si ja til alle slags merkelige forespørsler, fordi hun var 110% trygg. Hun har vært Henrik Wergelands «Veslebrun» i Telthusbakken i Oslo sentrum, eventyrhest for Prinsesse Märta Louise og VIP-taxi på Moods of Norways moteshow. Hun er blitt filmet og fotografert og har kjørt både konge og keiser og andre eminenser fra inn- og utland. Brudepar med forlovere og fotograf. Og aldri gjorde hun forskjell på høy og lav. Var brudebuketten fristende, forsøkte hun å nappe til seg litt grønt, og slapp hun en fjert gjorde hun det selv med keiser og konge i ekvipasjen.

Senest i fjor høst deltok vi på kjørestevne på Bjørkelangen hvor hun gjorde det meget bra. Det siste oppdraget var Julemarkedet på Norsk Folkemuseum sist vinter.

Få av oss har kjent hennes forgjengere. Før Tordis var det Laila og før henne Dokka, alle fjordinger, - men så er det dunkelt. Det snakkes om en døl, så det har ikke bare vært fjordinger på museet. Det finnes en del historier om kjørekarer og hester som har vært knyttet til museet, og alle har hatt et tett forhold til sin firbente kollega. Og det er i god kulturhistorisk tradisjon; hesten har alltid hatt en spesiell posisjon framfor annet bufe.

Vi tror vår kjære Tordis hadde et godt liv på museet, og vi minnes når hun lå og sov rett ut på beitet på varme, late sommerdager, - mett, bekymringsløs og lykkelig. Minnet om Tordis lever videre hos oss som ble glad i henne.

Takk for alle de fine stundene med deg, kamerat!

Ole Jørgen Schreiner er snekkermester i Bygningsantikvarisk avdeling på Norsk Folkemuseum. Han har også arbeidet mye med historisk landbruk. Ida Løkken Anstensrud arbeider med historisk landbruk på Norsk Folkemuseum.

Museets program

Høydepunkter på Norsk Folkemuseum i mai, juni, august og september

av Anna Lena Flatland

Det er vår på Folkemuseet. Det blomstrer, spirer og gror, – og Friluftsmuseet viser seg fra sin beste side. Våren 2014 markerer vi Grunnlovsjubileet med en rekke arrangementer.

Søndag 11. mai «Øver vi til 17.mai». Det blir bunadspresen-
tasjon og 17. mai-leker. Oslo Håndverker Sangforening fremfø-
rer nasjonalsanger.

Ta på deg finstasen og bli med på ball! Søndag 25. mai arran-
gerer vi Brostensball på Torget. Norsk Folkemuseums Danse-
gruppe lærer publikum stildanser fra 1800-tallet. Det blir også
mulig å lære skikk og bruk fra Kong Christian Frederiks tid.

I Pinsen blir museet fylt med unge musikere fra Norges mu-
sikkhøgskole. De inntar husene i Friluftsmuseet og Gamlebyen
med norsk musikk gjennom 200 år.

Vi øver til 17. mai!

SØNDAG 11. MAI KL. 12

Bunad, barnetog, is og pølser. Familievandring i utstillingen
1814 – spillet om Danmark og Norge. 17. mai-leker. Opptreden
av Oslo Håndverker Sangforening. Visning av broderte bunader
med historisk foredrag. Få bunadskjorta strøket.

17. mai-feiring

LØRDAG 17. MAI KL. 12

17. mai feires på tradisjonelt vis på Norsk Folkemuseum i regi av
Bygdøy skole. Utstillingene er stengt, men det er gratis adgang
til museumsområdet.

Brostensball

SØNDAG 25. MAI KL. 12

Vi inviterer til ball. Ta på deg ballkjolen og kom!
Etter at Kong Christian Frederik var valgt til konge på Eidsvoll
deltok han aktivt i selskapslivet i Christiania. Vi tar opp tråden.
Bli med på med dansekurs og lær skikk og bruk slik at du kan
debutere på ball. I tillegg blir det kroneverksted og fami-
lievandring i utstillingen 1814 – spillet om Danmark og Norge.

Bygdelagsstemna

SØNDAG 1. JUNI KL. 11

Museet fylles med dans og musikk.
I regi av Bygdelagssamskipnaden

Foto: Morten Brun

De tradisjonsrike Bygdelagsstemna blir arrangert søndag
1.juni. I 65 år har Bygdelagssamskipnaden arrangert Bygdelags-
stemna her på museet.

Tradisjonen tro så arrangerer vi også i år stor familiefest på
St. Hans i samarbeid med OBOS og DNB. I år er det Donkeyboy
som er hovedartist. I tillegg kommer sanger og skuespiller Tor-
bjørn Harr og Skrimmel Skrammel som er kjent fra barne – TV.

Høsten 2014 markerer vi 100 års jubileet for Alf Prøysen.
Søndagene 24. og 31. august kan dere oppleve Alf Prøysens his-
torier og sanger i Friluftsmuseet. Begge dagene avsluttes med
en konsert av Lars Lillo Stenberg som synger Prøysen-sanger.

Farmasihistorisk dag arrangeres 17. august, Saueklippedag
søndag 7. september og Folkemusikkdag søndag 14. september.

Foto: Laila Durán

Lars Lillo-Stenberg synger Prøysen 24. og 31. august. Foto: Stian

Foto: Morten Brun

Musikalsk pinse

SØNDAG 8. JUNI OG MANDAG 9. JUNI KL. 12

I samarbeid med Norges Musikkhøgskole arrangerer vi musi-
kalske aktivitetsdager for barn i Pinsen.

Vi fyller hus og tun med norsk musikk gjennom 200 år fra peri-
oden 1814 – 2014. I samarbeid med Norges Musikkhøgskole.
Familievandring i jubileumsutstillingen 1814 – spillet om Dan-
mark og Norge.

St. Hans

MANDAG 23. JUNI KL. 16

Fra kl. 16: Familiefest, barnebryllup, kroneverksted og røykbål.
Kl. 18-21: Underholdning ved Donkeyboy, Torbjørn Harr og
Skrimmel Skrammel.

Bakvendtsøndag

SØNDAGENE 24. OG 31. AUGUST KL. 12:

I anledning 100 års jubileet til Alf Prøysen inviterer vi inn i
Prøysens verden.

Begge dager kl.15: Lars Lillo Stenberg synger Prøysen.

Saueklippedagen

SØNDAG 7. SEPTEMBER KL. 12

Vi klipper museets sauer med saks og maskin.

I samarbeid med Fylkeshusflidslaget i Akershus.

Folkemusikkdag

SØNDAG 14. SEPTEMBER KL. 12

Med Norsk lur- og bukkhornlag og Bærum Spellemannslag.

Anna Lena Flatland, leder for seksjon for program, kommuni-
kasjon og markedsføring på Norsk Folkemuseum.

Donkeyboy

Skrimmel Skrammel Foto: Morten Brun

Norsk Folkemuseums Venner

Bli medlem av
NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Som medlem støtter du Norsk Folkemuseum, en av landets eldste kulturinstitusjoner.

Du blir invitert til spesielle arrangementer, aktiviteter for barn, omvisning i utstillinger og turer. Medlemmer får medlemsbladet Museumsbulletinen gratis tilsendt i posten. Bladet inneholder interessant fagstoff samt informasjon om museets virksomhet.

Medlemskapet følger kalenderåret.
Vi tilbyr tre forskjellige typer medlemskap:

Enkeltmedlemskap kr. 400.

Gratis adgang på museet, gjelder kun for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600.

Gratis adgang på museet for 2 voksne og barn i følge.

Livsvarig medlemskap kr. 12000.

Gjelder for personen kortet er utstedt for. Medlemmet kan ta med seg en voksen samt barn i følge gratis.

For medlemskap, informasjon og spørsmål:

Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00
mandag - torsdag kl. 9 - 15
e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Følg oss også på museets hjemmeside på
www.norskfolkemuseum.no med inngang fra forsiden:
Om museet, Norsk Folkemuseums Venner.

Årsmøte

TIRSDAG 10. JUNI KL. 18.30

Årsmøte for Norsk Folkemuseums Venner i den gamle Stortingssalen.

Årsmøtet er åpent for alle medlemmer som har betalt sin kontingent senest en måned før møtet. Ingen påmelding er nødvendig.

Etter årsmøtet inviterer styret til en hyggelig årsavslutning.

Pris kr. 600 pr. person. Påmeldingsfrist 27. mai.
Bindende påmelding. Antrekk: Møt gjerne opp i bunad.

Se museets hjemmeside www.norskfolkemuseum.no under **Om museet/Norsk Folkemuseums Venner**. Her finner du opplysninger om kveldens øvrige program som begynner med omvisning i Henrik Wergelands lysthus ved sjefskonservator Inger Jensen og ender med bevertning i Norsk Folkemuseums Gjestestuer.

Innkalling til årsmøtet, samt årsberetning og regnskap for 2013 publiseres på Norsk Folkemuseums hjemmeside og kan lastes ned derfra som pdf. Gå til www.norskfolkemuseum.no og inn fra **Om museet/Norsk Folkemuseums Venner**.

Tur til Eidsvoll 1814

TORS DAG 17. OKTOBER KL. 14

Busstur til Eidsvoll med omvisning i den nyrestaurerte Eidsvollbygningen. Se omtale av turen i nr. 1-2014.

Pris kr. 650 pr. person. Påmeldingsfrist 26. september.
Bindende påmelding

PÅMELDING OG SPØRSMÅL:

Kontakt Norsk Folkemuseums Venner på tlf. 22 12 37 00
e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no.

Se også museets hjemmeside www.norskfolkemuseum.no under **Om museet/Norsk Folkemuseums Venner**. Avbestillinger må meldes i god tid før arrangementet, ellers må deltagelsen betales i sin helhet.

Kjære Venner,

Vi er Norges største venneforening for Norges største kulturhistoriske museum. Sammen er vi en trofast, støttende og entusiastisk flokk mennesker som samles om å være glade i museet. I vår fikk vi høre utstillingsansvarlig Monica Mørch forelese i museets storslagne, temporære utstilling, "1814 – Spillet om Danmark og Norge", som er et samarbeid med Det Nationalhistoriske Museum Frederiksborg Slot. Det passet bra at vi her blant annet kunne beundre den praktfulle Nøstetangen lysekronen fra slutten av 1750-årene. Lysekronen var en gave fra Venneforeningen til museet i 1977. I siste nummer av Museumsbulletinen skrev leder av undervisningsseksjonen, Marit Berg, fascinerende om lysekronens historie og type. Ta deg god tid til å beundre denne sjeldne lysekronen, som tidligere var stilt ut i Chrystie, når du besøker utstillingen. Den 14. mai får vi en ny sjanse til en spennende omvisning eksklusivt for medlemmene.

Norsk Folkemuseums Venners bidrag til museet har vært mange og forskjelligartede i årenes løp. I tillegg til at vi stadig benytter våre fribilletter for å være med på museets spesielle dager, deltar med vår entusiasme for å spre opplysninger om museet, inviterer gjester hit og utfører praktiske oppgaver på frivillig basis, fokuserer vi først og fremst på å skaffe midler til museet. I Venneforeningens vedtekter heter det at: "Foreningens formål er å støtte virksomheten ved Norsk Folkemuseum, fortrinnsvis til sikring av større innkjøp og hjelp til løsning av oppgaver som ligger utenfor museets vanlige driftsbudsjett." Dueslaget, istandsetting av dukkestuen fra Heia, oppgradering av Collett- og Cappelengården, videreutvikling av Trøndelagstunet, et utstoppet reinsdyr, bunader til dansegruppen, kafeinventar til Arkadia og midler til utarbeidelse av landskapsplan, er noen få eksempler på hva kontingentene fra medlemmene og inntekter fra arrangementene, har gjort oss i stand til å gi videre til museet. Forglemtes må heller ikke trykningen av Museumsbulletinen og årboken *By og Bygd*.

For midler innsamlet i 2013 støtter vi etter museets ønske, Norsk etnologisk gransking (NEG), formidling av Ibsens verk, trykking av *By og Bygd* og Museumsbulletinen, samt en reproduksjon av en pikekjole fra 1785 fra museets samlinger som nå er meget skjør og ikke kan stilles ut. Vårt bidrag skal muliggjøre å få produsert stoffet i silkeatlass med rosa renning og hvitt innslag med lanserte sorte prikker. Deretter skal vi få sydd en kopi av kjolen, som tilhørte den lille piken med det poetiske navnet Magdalena Elsena Wensel fra Trondheim, som døde bare tre år gammel i 1786. Et tilhørende portrett viser den mørkhårede, storøyde og tilsynelatende kjernesunne piken med det runde ansiktet, iført kjolen. Maleriet og kjolen ble kjøpt

Lysekronen ca. 1760 fra Nøstetangen glassverk, Hokksund. Venneforeningens gave til museet i 1977.
Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

til museet fra en antikvitethandel i Kristiania i 1910. Dette er et spennende prosjekt å få være med på for venneforeningen. Både kjolen og maleriet skal med tiden stilles ut i den kommende utstillingen "Tidsrom" i Bybygg. Kjolen var lenge utstilt sammen med den unge pikens portrett i leketøysutstillingen. Nå kan vi beundre portrettet i den interessante utstillingen "En historisk reise i dannede hjem", som førstekonservator Erika Ravne Scott har vært fagansvarlig for.

Kjolen har en ryggglengde på 85 cm. I jubileumsboken fra 1994 beskrev Jorunn Fossberg kjolen som følger: "I livstykke er det "fiskeben", dvs hvalbarder, som avstiving. Om treåringen også har hatt underskjørt med fiskeben er ikke godt å si. I allfall må det ha vært vanskelig å holde styr på det side og vide skjørtet med et lite slep – stor bevegelsesfrihet kan hun ikke ha hatt."

Det kompliserte snittet på kjolen tilsvarte voksen samtidig mote, slik det var vanlig for barneklær. På baksiden av portrettet er det skrevet at Magdalena Elselena døde "3 Aar og 22 Uger gammel".

På 1700-tallet var barnedødeligheten høy. Tradisjonen med å skildre barn stammer særlig fra 1600-tallets Holland, der slike portretter var spesielt populære og utgjorde en egen gruppe. Portrettene inkluderte ofte gjenstander eller symboler som hadde en åpenbar og lett gjenkjennelig betydning for den samtidige betrakteren. Barn og kvinner kunne for eksempel skildres sammen med hunder, som symbol på lydighet og hengivenhet. Papegøyer kunne inkluderes som symboler på hvor lærevillige barn og også for den saks skyld, hustruer, kunne og burde være. Symboler på hvor fort livet kunne ta slutt, som for eksempel såpebobler eller sommerfugler, kjenner vi fra en rekke norske malerier, slik de for eksempel ble vist på Folkemuseets portrettutstilling i 2004. Portretter kunne males mens de avbildede levde, eller posthumt som et minne. Minneportretter forekom ofte.

Et unikt trekk med disse gjenstandene er at vi har navnet på eier eller bruker, den faktiske kjolen og et portrett av piken iført antrekket, alt snart 250 år gamle. Hvorvidt kjolen faktisk ble brukt av piken, eller om det er foreldrene og maleren som kombinerte dem, vites ikke. Samlet gir de et personlig og unikt glimt inn i virkelige menneskers liv. I portrettet ser vi Magdalena Elselena iført kjolen og sittende i en stol med armlener. Til venstre for skikkelsen er et grønt draperi trukket til side, til høyre er en stor urne med gresk fasong oppstilt. I tillegg til å ha en ren dekorativ funksjon, kan draperiet og urnen tolkes ikono-

grafisk. Draperiet kan symbolisere grensen og overgangen til en annen dimensjon eller verden. Den store urnen er et symbol på et evig liv.

I boken *Rikkens alfabet. Et møte med Norsk Folkemuseum*, som ble utgitt i 1994 i samarbeid med Huitfeldt forlag, og hvis inntekt også var en gave til museet fra forlaget og Venneforeningen, kan det leses om gjenstander i museets samlinger med forbokstaver fra A til Å. Bokstaven K fikk en illustrasjon av kjolen og portrettet. Else Færdens tekst handler om en nåtidens pike, Rikke, som har imaginære samtaler med museumsgjenstander og gjenstandenes opprinnelige eiere. Venneforeningens mangeårige formann og kjære æresmedlem, Marianne Andresen, illustrerte boken. Med sin fine strek skildret hun Rikke i et forestilt møte med moren og kjolen. Marianne Andresens øvrige illustrasjoner gir også glede hver gang man blar gjennom boken.

Nå er vi sikre på at dere gleder dere med oss over at Venneforeningen er i stand til å bidra til å gjenskape kjolen med sine opprinnelige farger. Velkommen til venneforeningens og museets arrangementer i 2014. Takk for at du gjennom ditt medlemskap hjelper oss å støtte Norsk Folkemuseum.

På vegne av Norsk Folkemuseums Venners styre, Kjersti Sundt Sissener, styreleder

Over venstre: Portrett av Magdalena Elselena Wensel, 1785. Innkommet til Norsk Folkemuseum 1910. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Over midten: Illustrasjon av Marianne Andresen i *Rikkens alfabet*, 1994.

Over: Barnekjole, 1785. Innkommet til Norsk Folkemuseum i 1910. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Norsk Farmasihistorisk Museum

Bli medlem av
NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUM

Norsk Farmasihistorisk Museum er en medlemsforening. Formålet er å bidra faglig og økonomisk til drift av Norsk Farmasihistorisk Museum og skape interesse for farmasihistorie.

Som medlem får du gratis adgang til både Norsk Folkemuseum og Norsk Farmasihistorisk Museum, og Museumsbulletinen tilsendt med Norsk Farmasihistorisk Museums sider. Medlemmer har stemmerett ved Norsk Farmasihistorisk Museums årsmøte.

Organisasjoner, bedrifter, enkeltpersoner og familier som ønsker å støtte museet, kan bli medlemmer.

Enkeltmedlemskap kr. 280

Ny pris fra 2014 kr. 400

Gjelder for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 480

Ny pris fra 2014 kr. 600

Gjelder for 2 voksne og barn i følge.

Apotekmedlemskap kr. 750

Ny pris fra 2014 kr. 1000

Bedriftsmedlemskap kr. 1500

Ny pris fra 2014 kr. 2000

For medlemskap, informasjon og spørsmål:
Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00.
Man - tors kl. 9 - 15.
e-post: farmasi@norskfolkemuseum.no

Følg oss på Folkemuseets nettside med inngang fra forsiden:
www.norskfolkemuseum.no, Om museet, Norsk Folkemuseums Venner.

Sesongen 2014

Farmasihistorisk Museum følger Folkemuseets vår/sommer-sesong fra 15. mai til 15. september.

Museet har inntil nå vært åpent kun på søndager i sommerhalvåret. **Nytt for i år er at vi får et mer tilgjengelig museum ved at dørene under elefanten vil stå åpne i museets åpningstid alle dager gjennom museets høysesong.** Publikum vil da kunne se den nye legemiddelutstillingen og titte inn til urteloftet.

På søndagene vil hele museet være åpent for publikum.

Farmasimuseets dag 2014

Denne spesielle dagen avholdes i år søndag 17. august med lansering av boka **Medisinplanter**.

Boka er skrevet av Berit Smestad Paulsen, Hege Ekeli og Signe Holta Ringertz og tar utgangspunkt i museets urtehage. Det blir blant annet signering, salg og omvisning i urtehagen!

Frivillig arbeidsinnsats

For at farmasimuseet skal holde på sin standard, trengs det frivillige, spesielt farmasøyter.

Vil du være med oss og arbeide i et farmasi-musealt miljø, så ta kontakt med:

førstekonservator Gjertrud Sæter, tlf. 400 23 535
mail: gjertrud.seter@norskfolkemuseum.no

eller styreleder Holger Moe Tørisen, tlf. 928 89 987
mail: hmt@online.no

Carsten Hopstock (1924 - 2014)

Carsten Hopstock døde 31. januar i år. Han ble født 13. mars 1924 i Kragerø som sønn av apoteker.

Da den farmasihistoriske samlingen på Farmasøytisk institutt ble overflyttet til Norsk Folkemuseum i 1957, ble konservator Hopstock ved Folkemuseet utpekt til konservator for de farmasøytiske samlingene.

Norsk Farmasihistorisk Museum ble stiftet i 1963. Det var da naturlig at Hopstock ble styrets sekretær og apotekmuseets ansvarlige konservator.

Allerede i 1967 arrangerte Norsk Folkemuseum særutstillingen "Det gamle apotek" som ble montert av Carsten Hopstock. Dette var Norsk Folkemuseums første samlede oversikt over apotekgjensstander.

Etter åpningen av Norsk Farmasihistorisk Museum i 1974, ble det i 1987 åpnet en permanent utstilling over legemidler, også denne under Hopstocks ansvar.

Norske apotekere og farmasøyter har mye å takke Carsten Hopstock for. Under hans tid ved Norsk Folkemuseum med

ansvar for apotekmuseet, ble grunnlaget lagt for en farmasihistorisk samling av store dimensjoner. Det er ikke for mye å si at sammen med driftige apotekere og farmasøyter har Carsten Hopstock mye av æren for hva Det Farmasihistoriske Museum er blitt til. Jeg tror ikke jeg tar for mye i ved å si at vi har et av verdens flotteste museer av denne typen.

Vi vil minnes Carsten Hopstock med stor takknemlighet.

For styret i Norsk Farmasihistorisk Museum
v/ styreleder Holger Moe Tørisen

(Se også minneartikkel om Carsten Hopstock i Museumsbulletinen nr. 75, 1/2014 – Norsk Folkemuseum, s. 36 – 37.)

Carsten Hopstock som formidler av farmasihistorien. Her i en reportasje i A-Magasinet 21. september 1974.
Foto: Terje H. T. Andersen.

20

21

HOVEDTEMAENE I UTSTILLINGEN ER hjerte- og karsykdommer, infeksjoner, diabetes, allergi, psykiske lidelser, kreft, P-piller, revmatisme, smerter og tuberkulose. Under ser vi et eksempel på presentasjonene.

Ny legemiddelutstilling: Hva leger hva?

Tekst: Utstillingsutvalget v/ Trygve Fjeldstad
Foto: Haakon Harriss

På Farmasimuseets dag 8. september 2013 åpnet den nye legemiddelutstillingen "Hva leger hva?" Utstillingen presenterer utbredte sykdommer og viktige legemidler gjennom tidene.

BAKGRUNN

Den tidligere legemiddelutstillingen ved Norsk Farmasihistorisk Museum ble satt opp for nærmere 30 år siden. Utstillingen konsentrerte seg om legemiddelproduksjon. Mye av utstillingen dreide seg derfor om råvarer, virkestoff og fremstillingsmetoder. Da arbeidet med en ny legemiddelutstilling startet opp, var det stor enighet om at den nye utstillingen skulle sette legemidlene inn i en annen og større sammenheng: Hvilken betydning har legemidlene hatt for bekjempelse av de store folkesykdommene – og hvilke konsekvenser har legemiddelbruk hatt for samfunnet?

HVA LEGER HVA?

«Hva leger hva?» var opprinnelig utstillingsutvalgets arbeidstitel for arbeidet med den nye utstillingen. Etter hvert som arbeidet skred frem, så vi at det var en god og dekkende tittel også for den ferdige utstillingen, og tittelen ble beholdt. «Hva» nr. 1 peker på de viktige legemidlene og de store milepælene i utviklingen av nye legemidler i moderne tid, mens «hva» nr. 2 peker på de utbredte sykdommene og medisinske tilstandene som legemidlene skulle behandle.

HVA SKULLE VI VELGE?

Resultatet av utstillingsutvalgets eget arbeid og innspill fra en ideidugnad var en relativt lang liste over aktuelle sykdommer og legemidler som det var aktuelt å presentere. Det videre arbeidet for utvelgning av temaer ble basert på følgende kriterier:

- Ønsket om å presentere store gjennombrudd i legemiddelbehandling, f.eks. oppdagelsen av penicillin mot infeksjoner
- Betydningen for de store folke- og livsstilssykdommene, f.eks. hjerte-/karlidelser
- Legemidler med stor samfunnsmessig betydning, f.eks. p-piller
- Hvilke temaer som kunne levendegjøres ved hjelp av tilgjengelige bilder og gjenstander

I forhold til den plassen som var tilgjengelig, satt vi igjen med alt for mange aktuelle temaer og gode historier. Her var det snakk om hard prioritering, – en «kill your darlings»-prosess. I denne fasen av arbeidet måtte vi bl.a. ta ut viktige emner som vaksiner og behandling av HIV/AIDS. Sluttresultatet var en utstilling bestående av 10 hovedtemaer.

DETTE VIRKER – VIRKER DETTE?

En mindre del av utstillingen presenterer enkelthistorier fra legemiddelverdenen, både fortid og nåtid, totalt 16 temaer, hvert med flere underhistorier. Her fikk vi heldigvis muligheten til likevel å løfte frem både vaksinene og behandlingen av HIV/Aids. Det presenteres noen historier «som virker», dvs. der de aktuelle midlene har vist seg å ha medisinsk effekt. Et eksempel er ciklosporin funnet i en sopp fra Hardangervidda. Andre historier «virker ikke». Disse er til dels kuriosa som i dag kanskje har mest underholdningsverdi. Et eksempel er askeavkoket som red landet som en farsott på 1970-tallet.

PRESENTASJONEN

Det har vært et mål at den nye utstillingen skal være selvforklarende slik at den ikke er avhengig av å være bemannet til enhver tid. Samtidig er det forsøkt å gjøre de relativt store tekstmengdene så lett tilgjengelige som mulig. Det er gjort ved at tekstene er delt opp i småtekster og småhistorier som kan leses og forstås uten å måtte lese all annen informasjon om emnet. Tekster med beslektet innhold er forsøkt gruppert slik at de fremstår som en enhet. Illustrasjoner og gjenstander er bevisst valgt ut slik at de skal illustrere og gi en merverdi til tekstinholdet.

LEGEMIDDELPÅKNINGER

Under arbeidet med denne utstillingen ble det igjen tydelig at museet har betydelige «hull» i sine samlinger. Vi har veldig mange flotte og morsomme legemiddelpåknninger fra tidligere tider i samlingen. Eksempler på bredden i dagens legemiddelarsenal er det derimot verre med. For også å kunne vise den nyeste utviklingen innen legemiddelterapi har vi derfor måttet henvende oss til både produsenter, grossister og apotek. De har alle vært svært imøtekommande, og vi er dem stor takk skyldig for at den nye legemiddelutstillingen er blitt så bra som den er.

Den forrige legemiddelutstillingen ble stående i nærmere 30 år. Med den rivende utviklingen vi ser i dag med nye biologiske legemidler, individuelt tilpasset legemiddelbehandling, nanoteknologi etc. er vi forberedt på at utstillingen «Hva leger hva?» ikke blir stående like lenge.

Utstillingen vil være tilgjengelig for besøkende alle dager fra 15. mai til 15. september.

Arbeidsgruppen ansvarlig for den nye legemiddelutstillingen har bestått av Trygve Fjeldstad, Torgeir Kjos, Erika Ravne Scott, Anne Elisabeth Smedstad og Lisa Damstuen med god bistand fra Hanne Hjorth Tønnesen.

B-blad

Returadresse:
Norsk Folkemuseum
Postboks 720 Skøyen
N - 0214 Oslo

